

Temele „legii antilegionare” din perspectiva eticii memoriei

I. Introducere. Legea de amendare a OUG nr. 31/2002

La data de 30 iulie 2015 a intrat în vigoare Legea nr. 217/2015 pentru modificarea și completarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 31/2002 privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii (numită aici și, „legea antilegionară”, cu ghilimele). Noul titlu adaugă referiri la organizațiile și simbolurile legionare și la interzicerea faptelor, nu doar a simbolurilor. Este semnificativ că lista de crime în raport cu case se stabilește interzicerea cultului: „de genocid, contra umanității și de crime de război” nu mai include crimă de război. Conform Expunerii de motive a inițiatorilor Crin Antonescu, senator PNL, Andrei Gerea, deputat PNL, George Scutaru, deputat PNL, proiectul ar fi fost motivat în principal de reproșurile aduse de Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel” (Institutul „Elie Wiesel”) și de organizațiile de combatere a antisemitismului privind neaplicarea OUG nr. 31/2002. Criticile vizau persistența organizațiilor neolegionare și nepedepsirea persoanelor vinovate de discursuri antisemite în ciuda plângerilor depuse la Parchet. Investigațiile au fost sistematic finalizate cu închiderea dosarelor încă din faza de cercetare.

Proiectul¹ a primit avizul Consiliului Legislativ. Și Punctul de vedere al Guvernului din 25 februarie 2014 a fost favorabil cu condiția unor schimbări în text, unele de ordin tehnic – precum cele referitoare la atragerea răspunderii persoanelor juridice -, altele, privind chiar substanța – definițiile propuse, aria de cuprindere a legii. Unul din raționamente pleacă de la observația că activitățile de origine legionară (alături de cele de sorginte comunistă, fascistă, rasistă, antisemită, revizionistă sau separatistă) fac obiectul prevederilor art. 3 din Legea nr. 51/1991 privind securitatea națională a României, însă includerea lor în sfera amenințărilor la adresa securității naționale nu determină calificarea, *per se*, a acestor fapte ca fiind infracțiuni. Or, dacă s-ar adopta acest argument, „ar trebui, pentru identitate de rațiune, să fie incriminate și acțiunile de origine comunistă, menționate și acestea în enumerarea de la art. 3 din Legea nr.51/1991”. Guvernul a fost de opinie că o definiție a Holocaustului pe teritoriul României ar avea drept consecință limitarea noțiunii. Ea ar urma să se refere nu doar la persecuția sistematică și anihilarea evreilor, ci și la acțiunile împotriva populației roma- sugestia a fost preluată în textul final al legii.

Înregistrat la Senat pe 16 decembrie 2013, proiectul a trecut prin Comisii, iar la 8 aprilie 2014, Camera Superioară l-a votat în unanimitate. Au urmat procedurile din Camera Deputaților. Comisiile pentru apărare, ordine publică și siguranță națională și cea pentru drepturile omului, culte și problemele minorităților naționale au avizat cu unanimitate de voturi proiectul². În ședința din 16 iunie 2015 a Comisiei juridice, de disciplină și imunități, la avizarea proiectului au fost prezenți și reprezentanții Academiei (Alexandru Surdu), Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel” (Alexandru Florian), Mișcării Legionare

¹ Înregistrat: PL-x nr. 193/2014. Textul proiectului a fost schimbat parțial în urma observațiilor aduse de către Guvern în punctul său de vedere din 25 februarie 2014.

² În ședințele din 23 aprilie 2014 și respectiv, 6 mai 2014. La a doua a fost prezent reprezentantul Mișcării Legionare, Șerban Suru (vezi descrierea procesului legislativ la http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?idp=14131 - accesat 21 octombrie 2015).

(Șerban Suru, Petru Peptanaru) și Fundației „Luptătorii din Rezistența Armată Anticomunistă” (Zoea Rădulescu). La 24 iunie 2015, Camera Deputaților a finalizat traseul parlamentar cu 302 voturi pentru, 3 abțineri, niciunul contra (din cei 307 deputați prezenți, doi nu au votat), iar pe 22 iulie 2015, legea a fost promulgată.

Facem în continuare o trecere în revistă a dezbaterii publice declanșate de actul normativ cu referiri la noutățile „legii antilegionare” în raport cu OUG nr. 31/2002 pe care o amendează. Analizăm ceea ce ni se pare principalul motiv de preocupare, interzicerea organizațiilor după criterii ideologice, contrară actualii abordări din democrațiile consolidate. În chestiunea atât de punctuală și atât de invocată, dacă să se opteze pentru o unică lege, sau legi distincte în tratarea trecutului fascist și comunist, am indicat nevoia unei politici nuanțate. Am fost interesați de tema legitimității acestei legi capabile să tulbure opinia publică. Este motivul pentru care am stabilit drept cadru de interpretare etica memoriei. Subpunctele ei: asimetria legionar – comunist, etnicizarea eticii memoriei, onorabilitatea și legitimitatea morală în construcția unei etici a memoriei cu referire la cercetătorii și reperele „de onoare” ale Institutului „Elie Wiesel” constituie o parte substanțială a acestui studiu. Arătăm că sensul și motivația unei etici umaniste a memoriei sunt susținute în ultimi ani de doctrina europeană, în dezvoltare, a tratării trecutului comunist și de jurisprudența CEDO.

Chestiunile dacă Mișcarea Legionară a avut sau nu un caracter fascist și dacă s-a manifestat „contrar valorilor civilizației”, formulare a cărei relevanță o explicăm, au primit demult răspunsuri. Am considerat că punctarea lor contează în contextul dezbaterii. Facem observații la definiția dată de lege „Holocaustului în România”, analizăm ce cunoaștem despre cât de grav este astăzi antisemitismul și pericolozitatea legionarismului/ neolegionarismului în România. Intenția de relegitimare a Tribunalului Poporului a fost pusă în lumina abordării de către Curtea europeană a Drepturilor Omului (CEDO) a condamnărilor de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial.

I. Dezbaterea publică a legii: interpretări și luări de poziție

Dezbaterea de dinaintea promulgării

Înainte de promulgarea Legii 217/2015 și publicarea în Monitorul Oficial, au fost puține intervenții care să stimuleze dezbaterea publică firească pe marginea unui proiect de o asemenea sensibilitate, iar dintre acestea, marea majoritate proveneau de la persoanele și organizațiile vizate direct de lege. Mișcarea Legionară a postat luarea sa de poziție datând din anul 2002, la adoptarea OUG nr. 31/2002, considerând-o la fel de relevantă în noul context³. Sub semnătura liderului Șerban Suru, s-a susținut că Mișcarea Legionară nu ar intra sub incidența ordonanței, căci ideologia Mișcării, nu ar fi nici fascistă, nici nazistă, nici xenofobă, nici rasistă. Mișcarea Legionară actuală funcționează în deplină legalitate, nici un membru al ei nu a suferit vreo condamnare penală, niciunul nu a fost acuzat pentru acțiuni extremiste. Îngrijorarea lor, a noilor legionari, privește caracterul discriminatoriu și anticonstituțional al OUG nr. 31/2002.

³ Textul pe care îl cităm a apărut pe pagina Mișcării Legionare. După adoptarea votării Legii 217/2015, oragnizatorii au închis site-ul, cu mesajul: „Nu pentru că altfel am ajunge la închisoare (și e mai greu să ataci de acolo legea antilegionară, și e stupid să faci închisoare din cauza unei legi aberante care va fi abrogată), ci pentru că distribuitorii și colaboratorii vor ajunge la închisoare!” (vezi: <http://www.zelea-codreanu.com/> - accesat la 21 decembrie 2015).

O acuză a Mișcării împotriva ordonanței și deci a legii antilegionare este instituirea delictului politic: „Un funcționar public nu are căderea și sarcina să fie politolog. El trebuie să ancheteze și să condamne fapte, nu idei. Căci altfel, se reintroduce, ca într-un stat nedemocratic, delictul de opinie și vor fi condamnați oameni pentru concepțiile lor politice. Vor apărea din nou deținuții politici și de conștiință și se vor reînființa pușcăriile și lagărele politice”.

Contestația asumă ca sursă de legitimitate profesiunea de credință a organizației față de libertatea de gândire: „Dacă ordonanța s-ar fi referit la interzicerea ideologiilor comuniste, a simbolurilor comuniste și a cultului liderilor comuniști, Mișcarea Legionară tot s-ar fi opus ei, deși legionarii consideră comunismul ca unul dintre marile pericole care au bântuit și încă mai bântuie lumea. Și asta, pentru că libertatea de gândire, dată de bunul Dumnezeu tuturor oamenilor, nu are nimeni dreptul să o îngădească! Indiferent dacă ești comunist, fascist, nazist, conservator, liberal, social democrat sau legionar!”

Este de reținut și referirea la una dintre explicațiile care au circulat privitoare la adoptarea OUG nr. 31/2002: „Se știe sigur că această ordonanță a fost scoasă cu scopul de a grăbi intrarea României în NATO”. Cu comentariul: „Guvernul nu a făcut nici o dovadă oficială că o asemenea ordonanță este cerută de NATO. Ar fi absurd ca un pact militar să solicite așa ceva când, în cadrul lui, majoritatea țărilor care îl compun, în frunte cu SUA, nu au nici un echivalent al acestei ordonanțe”⁴.

Revista *Rost*, calificată de unii cercetători ca revistă neolegionară⁵, a fost activă în combaterea proiectului de lege. La 11 martie 2015, a publicat un apel adresat Parlamentului semnat de mai multe organizații de categoria „dreaptă radicală” și de persoane asociate sau nu acestora, care declara proiectul de lege, în forma propusă, „anticonstituțional, nedrept și condamnabil de către orice român”⁶. Lista organizațiilor include: Asociația „Rost”, Fundația „George Manu”, Fundația Luptătorilor din Rezistența Armată Anticomunistă, Asociația Urmașilor Luptătorilor Anticomuniști, Fundația „Sfinții Închisorilor”, Fundația „Sfinții Martiri Brâncoveni”, Federația Română a Foștilor Deținuți Politici Luptători Anticomuniști, Asociația pentru Revigorarea Tradiției, Asociația pentru Toleranță în Spațiul Public, Fundația „Buna Vestire”, Fundația „Ion Gavrilă Ogoranu”, Asociația pentru Cultură și Educație „Sfântul Daniil Sihastrul”, Asociația „Bucovina Profundă” – Suceava, Asociația „Ortodoxia Tinerilor”, Liga Pentru Identitate Națională, Asociația „Predania”.

Semnatarii se prezentau drept „urmași ai foștilor deținuți politici condamnați de regimul comunist” care au fost bătuți, torturați, umiliți, supuși unui regim de exterminare fizică, pentru apartenența la diferitele structuri ale Mișcării Legionare și pentru ideile lor, care nu mai corespundeau realității instalate în România cu ajutorul tancurilor sovietice”⁷. Interpretând că

⁴ În comunicatul Mișcării Legionare se aduce ca explicație, în acest sens, cererea făcută de o lojă masonică evreiască pentru susținerea aderării României la NATO.

⁵ Vezi site-ul: <http://www.halbjahresschrift.homepage.t-online.de/ion21.htm>.

⁶ „Nou apel către Parlament: Nu ne osîndiți eroii, sfinții și martirii! Și nu hăcuți cultura română!, *Rost Online* (<http://www.rostonline.ro/2015/03/nou-apel-catre-parlament-nu-ne-osinditi-eroii-sfintii-si-martirii-si-nu-hacuiti-cultura-romana/> - postat la 11 martie 2015).

⁷ Și: „Au fost numiți « bandiți », « dușmani ai poporului », « năpârcei », atât în timpul detenției cât și după eliberare. Au fost transformați din oameni în simple numere de identificare” („Un nou apel la conștiința președintelui Iohannis”

- <http://www.rostonline.ro/2015/07/un-nou-apel-la-constiinta-presedintelui-iohannis/>), postat la 16 iulie 2015.

legea „nu ne mai dă voie să vorbim tinerelor generații despre ei și despre lupta lor, să le distribuim cărțile de memorialistică, să îi comemorăm public în fața mormântului sau a monumentului ridicat în cinstea lor etc.”, ei cereau Președintelui, „pentru dreptatea și memoria părinților noștri, care astăzi nu se mai pot apăra, pentru suferința noastră, a «copiilor de bandiți», dar mai ales pentru dreptul la libertate de conștiință și informație al copiilor noștri și al tuturor generațiilor ce vin după noi, vă rugăm să nu promulgați modificările la OUG 31/2002”. Apelul sugera că actul normativ are un mare câmp de intervenție asupra vieții publice: „Nu, interziceți din nou elita intelectuală interbelică! Nu-i condamnați încă o dată pe foștii deținuți politici! Nu-i batjocoriți pe sfinții închisorilor! Nu rescrieți istoria după calapod comunist!”.

Un pasaj semnificativ din scrisoarea adresată Președintelui României de Federația Română a Foștilor Deținuți Politici și Luptători Anticomuniști: „Specificăm că peste 75 la sută dintre foștii deținuți politici din România în perioada 1945-1964 (1989) au fost legionari, dar activitatea lor legionară nu a fost însă una în detrimentul României, ci una cu un caracter anticomunist. Mulți dintre acești deținuți politici legionari au luptat și pe ambele fronturi, cel de răsărit și apoi cel de vest, fiind ulterior deținuți și în lagărele din Siberia. Lupta lor anticomunistă atât pe front cât și apoi în munți, în anii de ocupație sovietică a țării, nu a avut un caracter extremist ci pur și simplu doar unul de apărare a țării în fața invaziei comuniste rusești”⁸.

La 8 iunie 2015, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului a făcut publice observațiile sale cu privire la proiectul de lege inițiat de parlamentarii PNL, atunci adoptat de Senat. Sub semnătura directorului său, Radu Ciuceanu, a fost invocată, pentru a fi susținută, declarația academicianului Dan Berindei, Președintele de Onoare al Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române, care susținea că „Mișcarea Legionară nu poate fi calificată drept «fascistă» întrucât nu întrunește, prin elementele de doctrină pe care le-a adoptat și promovat, un caracter ideologic fascist”⁹. La teza „ce nu a fost”, s-a adăugat o apreciere pozitivă privitoare la Mișcare: „Trebuie reținut faptul că adevărata măsură a luptei antibolșevice a fost dată de Mișcarea Legionară pe front, prin înrolarea deținuților politici în batalioanele disciplinare destinate primei linii, unde s-au evidențiat prin fapte de vitejie, apoi în lupta împotriva instaurării regimului comunist”.

În calitate sa de președinte, Octavian Bjoza a exprimat la 22 iunie 2015 poziția Asociației Foștilor Deținuți Politici din România (AFDPR): „...în Parlamentul României se dezbate în regim de urgență, un proiect de lege, prin care legionarismul se cere a fi trecut alături de fascism și nazism. Să fie loviți de ignoranță sau amnezie inițiatorii acestui proiect de lege, când este cunoscut de toată lumea că poporul român a suferit din cauza regimului comunist „*ilegitim și criminal*”? Să se fi uitat că tot ce a avut acest popor mai moral, mai demn, mai sfânt, mai bine pregătit profesional, a fost asasinat, condamnat la moarte și executat sau la ani grei de muncă silnică?”¹⁰.

⁸ Cezarina Condurache (coord.), Eroii anticomuniști și sfinții închisorilor reîncredințați prin legea 217/2015, Editura Evdomikos, Fundația Profesor George Banu, București, 2015, pp. 71-72.

⁹ Vezi: <http://www.ziaristionline.ro/2015/07/08/exclusiv-academia-romana-miscarea-legionara-nu-a-fost-fascista-legea-antilegionara-o-operatiune-impotriva-presedintelui-klaus-iohannis-a-poporului-roman-si-a-evreilor-din-romania/#sthash.UJObeB4X.dpuf> – accesat 27 decembrie 2015.

¹⁰ „Protest al președintelui AFDPR, Octav Bjoza”, *Istoriecontemporana.ro*, 22 iunie 2015.

Explozia intervențiilor după promulgare

Revista *Rost* a continuat condamnarea Legii 217/2015 și după intrarea ei în vigoare, exprimându-și încrederea că românii „vor ști ei singuri să judece în mod corect o generație unică a neamului lor, fără să aibă nevoie de « ajutor » prin « dictare » din altă parte. Numai că o asemenea evaluare nu poate avea loc decât într-o atmosferă de *libertate* și totodată de *adevăr*”¹¹.

Critici față de actul normativ au fost și ziariștii care depind esențial de libertatea presei. În revista umoristică *Academia Cațavencu*, al cărei suport pentru independența cuvântului a putut fi evaluat la întreaga dimensiune în timpul campaniei „Je suis Charlie”, a apărut la 16 august 2015 un articol furibund la adresa legii, semnat de Mihai Enciu, cu un titlu care dă măsura contestației: „Un Gestapo evreiesc”¹². În stilul publicației, articolul a căpătat o dimensiune puternic personalizată.

Ziarele naționale s-au poziționat în majoritatea lor negativ față de lege. În *Evenimentul zilei*, Georgeta Ghidovăț și Violeta Fotache au pus sub un titlu de alarmă: „Scandal pentru Legea « antilegionară » care impune spionarea Internetului”, opiniile istoricului Marius Oprea, pentru care legea nu e necesară, poate duce la abuzuri și deci e „extrem de periculoasă pentru democrația din România”. Legea „Instituie o cenzură care nu poate fi benefică pentru cercetarea istorică”, iar prin ea se pune temelia unei „Instituții nemaivăzute în țara noastră din anii stalinismului, o poliție a gândurilor, a convingerilor, a opiniilor. Se revine, ca în anchetele Securității, la prezumția de vinovăție”.

Cotidianul *Gândul* a prezentat opiniile exprimate pe marginea legii sub un titlu amenințător: „Cum a ajuns POLIȚIA INTERNETULUI în « legea antilegionară » a liberalilor Antonescu și Scutaru: „În general, lumea crede că poate face orice pe Facebook”¹³. *România liberă* a publicat mai multe materiale, și critice, și pozitive, la adresa Legii nr. 217/2015. Prezentarea unor opinii diverse se regăsește în ziarul *Adevărul*. *Cotidianul* a strâns condamnări severe, unele luând forma unor atacuri.

Revistele culturale au publicat comentarii mai curând pozitive la adoptarea legii. Lunarul *Timpul* din Iași a acordat un grupaj de susținere a actului normativ în numele necesității de a lupta împotriva șovinismului, xenofobiei și antisemitismului. În revista 22 au apărut articolele lui Radu F. Alexandru¹⁴ și Andrei Cornea¹⁵, de întâmpinare a legii. Argumente în favoarea OUG nr. 31/2002 și a noilor amendamente au fost exprimate în *Observator Cultural* de către Ovidiu

¹¹ Bogdan Munteanu, „Paradoxuri românești” - <http://www.rostonline.ro/2015/08/paradoxuri-romanesti/>, 4 august 2015 - accesat 27 decembrie 2015.

¹² <http://www.academiacațavencu.info/opinii/un-gestapo-evreiesc-38615>

¹³ Cristian Andrei, „Cum a ajuns POLIȚIA INTERNETULUI în „legea antilegionară” a liberalilor Antonescu și Scutaru: „În general, lumea crede că poate face orice pe Facebook” - <http://www.gandul.info/politica/cum-a-ajuns-politia-internetului-in-legea-antilegionara-a-liberalilor-antonescu-si-scutaru-in-general-lumea-crede-ca-poate-face-orice-pe-facebook-14665241>.

¹⁴ Radu F. Alexandru, „Un studiu de caz” - <http://www.revista22.ro/un-studiu-de-caz-58184.html> (accesat 30 octombrie 2015).

¹⁵ Andrei Cornea, „Există limite ale libertății de expresie?”, *Revista 22*, 11 august 2015.

Pecican¹⁶ și Bogdan Ghiu¹⁷. Săptămânalul cultura a punctat și complexitatea legii - Carmen Mușat și Liviu Ornea. Unele texte s-au referit la « legea antilegionară » în trecere, sau oblic și deseori confuz¹⁸.

Numărul intelectualilor de notorietate care au reacționat critic la adoptarea legii prin varii mijloace media a fost numeros, între ei Nicolae Manolescu, Augustin Buzura, Andrei Pleșu, Dan Grigore, Marius Oprea, Sorin Lavric, Leonard Oprea, Marilena Rotaru, Lucia Hossu-Longin ș.a.¹⁹. Pentru Nicolae Manolescu, din faptul că „Legea 217 continuă a ignora, absolut inexplicabil, evenimente și personalități comuniste, avem, și din perspectiva oarecum marginală a numelor de străzi, o problemă majoră. De ce (...) Mircea Vulcănescu sau Petre Țuțea ar trebui excluși din nomenclator? E o grosolană exagerare”²⁰.

Pe Internet, postările privitoare la „legea antilegionară” au fost numeroase, acestea având, dominant, un ton acuzator. Aproape fiecare canal de televiziune a susținut dezbateri pe subiect. La sfârșitul anului 2015 a fost publicată o carte cu un inventar al luărilor de poziție în materie, coordonată de Cezarina Condurache: *Eroii anticomuniști și sfinții închisorilor reîncriminați prin legea 217/2015*²¹. Coordonatoarea, cu simpatii legionare²², a selectat opiniile privitoare la lege din acest unghi determinat, însă a notat și considerațiile adverse.

Au apărut și luări de poziție ale unor instituții sau a anumitor organizații cu relevanță publică. Într-un editorial publicat pe site-ul Uniunii Ziariștilor Profesioniști, Rodica Lăzărescu a inventariat diferite reacții la lege, ca să conchidă: „După ce am încheiat însemnările de mai sus, ținând parcă să-mi contrazică (dă, Doamne!!) îndoielile privind reacția societății la această

¹⁶ Ovidiu Pecican, „AVALON. Lege și eroi charismatici” - http://www.observatorcultural.ro/AVALON.-Lege-si-eroi-charismatici*articleID_32234-articles_details.html (accesat 30 octombrie 201).

¹⁷ Multe comentarii „culturale” sunt inutilizabile pentru o dezbatere de substanță a actului normativ. Vezi „stilul” lui Bogdan Ghiu („O lege lovinesciană. (Legionari din toate țările, uniți-vă!)”, Observator Cultural, nr. 785, 14.08.2015): „Or, ca s-o spun răspicat (am făcut-o, de altfel, ca să fie clar, încă din titlu), legea cu pricina mi se pare o lege lovinesciană, autentic liberală, o lege luminist anti-ideologică, anti-cult, o lege, deci, *epistemologic-pedagogică*, care își propune să înlocuiască din sfera publică i-raționalitatea *cultului*, altfel spus, simpla propagandă ideologică ne-reflectată și i-reflexivă, ne-critică, cu, tocmai, gândirea reflectată, critică, distanțatoare, altfel spus cu *cercetarea și controversa* raționale, procedural-științifice. În cazul unor « idei », oameni și fapte delicate precum cele, în cazul de față, ale extremei drepte, este nevoie de un *alt tip de discurs public*”.

¹⁸ Vezi articolul lui Peter Dan din revista Cultura (*Peter Dan*, „Lipsa rușinii și corupția obligatorie”, Cultura, nr. 538, 30 octombrie 2015). În aceeași revistă a apărut și textul mult mai clar al lui Augustin Buzura, „Pe când uniforme”, Cultura, 13 august 2015.

¹⁹ Aceste critici au fost disprețuite de unii comentatori cu formula: „Furia reacțiilor iscate de legea antilegionară relevă că decenii de manipulare n-au rămas fără urmări” (*Petre Iancu*, „Dacă nu tăceau, filozofi rămâneau”, Deutsche Welle, 12 august 2015).

²⁰ „De ce Secera și Ciocanul ar fi un simbol mai acceptabil decât Svastica? Și de ce che-guevarismul proclamat de unii intelectuali și politicieni din noua generație ar fi mai puțin condamnable decât cultul Căpitanului?” (http://adevarul.ro/news/eveniment/legea-217-numele-strazi-1_55e07830f5eaafab2c022e1f/index.html - accesat 1 decembrie 2015).

²¹ *Cezarina Condurache* (coord.), *Eroii anticomuniști și sfinții închisorilor reîncriminați prin legea 217/2015*, Editura Evdomikos, Fundația Profesor George Banu, București, 2015.

²² Cezarina Condurache aduce un omagiu implicit chiar și lui Valeriu Gafencu, fostul șef al Poliției legionare, responsabil pentru crime (vezi capitolul „Valentina Gafencu Elefteriu”, pp. 41-49, în *Cezarina Condurache*, Chipuri ale demnității românești, Editura Evdomikos, Fundația Profesor George Banu, București, 2015, unde la p. 45 se referă la „generația martirică a lui Valeriu [Gafencu] și Ion”).

aberantă lege, Adrian Ursu și invitații săi, într-o emisiune televizată, și o scrisoare deschisă adresată vicepreședintelui Comisiei de cultură a Senatului, inițiată de scriitorii mureșeni, par a arăta că lucrurile încep să se miște. Culmea, chiar după cele trei zile proverbiale care măsoară durata de viață a unei minuni mioritice!”²³.

O cotestație a făcut chiar și o mănăstire (Mănăstirea Petru Vodă) în Scrisoarea deschisă din 3 august 2015 adresată Președintelui României (în legătură cu OUG 31/2002 și proiectul Legii nr. 217/2015): „Acest proiect de lege, prin lipsa de distincție între crime reale și crime atribuite, aruncă din nou în temnițe și la gropile comune victimele unui holocaust negat de revizionismul ocultant al unei realități istorice a cărei martor ocular sunt popoarele care au răbdat comunismul mai bine de trei generații”²⁴.

Încercând să argumenteze promulgarea fără întârziere a legii de către președintele Klaus Iohannis, consilierul său prezidențial, Andrei Muraru a interpretat actul normativ ca un instrument de întezicere oficială a cultului lui Nicolae Ceaușescu: „...această lege sancționează cultul persoanelor vinovate de crime împotriva umanității, de crime de război și genocid. După cum știți, Nicolae Ceaușescu a fost condamnat pe 25 decembrie la Tribunalul Militar Excepțional pentru genocid: articolul 357, Cod Penal”²⁵.

Radu Preda, directorul Institutului pentru Investigarea Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICMER), a apreciat legea antilegionară nejustificată, expresie a unui „radicalism care nu lasă loc de discuții” susținând un „război mental civil, de polarizare ideologică și afectivă”²⁶. Ea are o natură „procomunistă” căci „trece cu vederea crimele comunismului – comise sistematic și atingând viețile a milioane de români, unguri, nemți, evrei, bulgari sau tătari”²⁷.

În comunicatul său motivat „de dezbaterile recente în legătură cu Legea 217/ 2015”, Federația Comunităților Evreiești din România a interpretat-o drept „o lege de protejare a memoriei victimelor Holocaustului, a celor care au suferit de pe urma antisemitismului instrumentat de fascism, de Mișcarea Legionară și regimul Antonescu”. Alături de Asociația Evreilor din România Victime ale Holocaustului, Federația și-a exprimat sprijinul pentru inițiativa legislativă care ar reprezenta un răspuns necesar la recrudescența antisemitismului și negaționismului în Europa. Și: „Menirea de fond a legii este de a contribui la apărarea

²³ Rodica Lăzărescu, „LEGEA 217 SAU CAPRA ȘI VARZA”, 6 Octombrie 2015 (<http://uzp.org.ro/legea-217-sau-capra-si-varza/> - accesat la 1 decembrie 2015).

²⁴ Vezi : <http://manastirea.petru-voda.ro/2015/07/03/scrisoare-deschisa-catre-presedintele-romaniei-in-legatura-cu-oug-312002-si-pl-x-1932014/> - accesat la 1 decembrie 2015.

²⁵ Madalina Mihalache, „Cultul lui Ceaușescu a fost interzis prin lege. Iohannis a promulgat legea inițiată de Crin. Muraru: “Asistam la nașterea unei jurisprudențe în acest domeniu”, *adevarul.ro*, 24 iulie 2015. Acuzația de acțiuni de genocid adusă lui Nicolae Ceaușescu este artificială și judecată într-un proces care nu a respectat procedurile legale în vigoare. Ar fi inadecvat ca o instanță să folosească Legea 217/2015 pentru a codamna o persoană implicată în promovarea cultului lui Ceaușescu.

²⁶ Sabina Fati, „Interviu cu directorul ICCMER: Legea antilegionară este procomunistă”, *romanalibera.ro*, 24 august 2015.

²⁷ Ca urmare a acestei luări de poziție a lui Radu Preda, patru membri ai Consiliului Științific al instituției, Zoe Petre, Dennis Deletant, Cristian Pârvulescu și William Totok s-au autosuspendat „până în momentul desemnării unui nou președinte executiv al acestui institut de către Guvernul României” (<http://www.ziarulring.ro/stiri/bucuresti/264749/2015/Zoe-Petre-despre-legea-antilegionara-Nu-trebuie-sa-le-ridicam-statu-lui-Cioran-Noica-Eliade-sau-Tutea-> - accesat 15 decembrie 2015).

democrației în fața celor care se folosesc de democrație pentru a încerca să o distrugă. Campania virulentă desfășurată de grupuri neo-legionare după promulgarea legii arată că problema există și că statul român trebuia să-și creeze instrumentele legale pentru a o gestiona”.

Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel” a fost foarte prezent nu doar în inițierea, ci și în susținerea Legii 217/ 2015. Imediat după adoptarea actului normativ, la 11 august 2015, Consiliul științific al Institutului a făcut o declarație de solidarizare în care-și exprima surprinderea și îngrijorarea față de „unele dintre comentariile publicate în mass-media”, argumentând că „Legea este în acord cu legislația majorității statelor europene privind interzicerea negării Holocaustului, combaterea extremismului”, multe dintre comentariile și reacțiile stârnite de lege nefăcând „decât să confirme necesitatea și oportunitatea ei”. În esență, declarația a avut un rol acuzator: „Unii intelectuali care joacă un rol important în orientarea opiniei publice s-au erijat în apărători ai trecutului lipsit de glorie al unora dintre personalitățile cel puțin controversate ale culturii române. Intervențiile lor publice au caționat, cu voie sau fără de voie, atacurile antisemite, instigările la violență, inclusiv amenințările cu moartea, din partea grupurilor și mediilor extremiste vizate explicit de lege”²⁸.

Institutul „Elie Wiesel” a inițiat întâlniri și conferințe gândite nu doar să explice rațiunea legii, ci și să asigure mobilizarea în jurul ei a unor actori sociali. La masa rotundă intitulată „Extremism, antisemitism, naționalism – pericolele contemporane ale Europei”, din 24 iulie 2015, organizată cu „New Strategy Center”²⁹ și în parteneriat cu revista „Foreign Policy” România, Institutul i-a avut ca invitați pe George Maior (fost șef al SRI, ambasadorul României în SUA), Radu Ioanid (șeful Departamentului de Cercetare Arhivistică de la Memorialul Holocaustului din Washington), Dan Dungaciu (director al Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române), Dudu Ionescu (fost ministru al Apărării Naționale și fost ministru de Interne, consilier al Peședintelui României), Mihail Ionescu (director al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară), membri ai Academiei Naționale de Informații și ai Ambasadei SUA la București. Cităm una dintre luările de poziție ale directorului Institutului „Elie Wiesel”:

Cele două modificări importante pe care PNL le-a introdus în proiectul legislativ – este vorba de incriminarea în mod clar a Mișcării Legionare ca mișcare fascistă și, deci, interzicerea simbolurilor, valorilor și a promovării acestora pe spațiul public, și-n același timp definirea Holocaustului din România, întrucât se considera că-n Ordonanța de urgență din 2002 se definește Holocaustul în general, și deci nu se poate aplica la ceea ce a însemnat tragedia evreilor din România. Aceste două completări extrem de importante, sperăm noi, ca institut care a oferit consultanță la acest proiect legislativ, să contribuie la diminuarea mișcărilor extremiste de inspirație fascistă, la cultul criminalilor de război pe spațiul public, care astăzi încă mai este prezent, poate vom vorbi pe parcursul dezbaterilor, astfel încât, în România, considerăm,

²⁸ Membrii Consiliului științific : Viorel Achim, Lya Benajamin, Liviu Beriș, Virgil Ștefan Nițulescu, Dennis Deletant, Mihai Dinu Gheorghiu, Radu Ioanid, Andrei Pippidi, Liviu Rotman, Michael Shafir, Paul Shapiro, William Totok, Raphael Vago, George Voicu - <http://www.inshr-ew.ro/ro/presa/comunicate-de-presa/229-declaratia-consiliului-stiintific-al-institutului-na-ional-pentru-studierea-holocaustului-in-romania-elie-wiesel.html>, accesat la 23 decembrie 2015.

²⁹ „New Strategy Center”, care este prezentat drept „un ONG care își propune să asigure un cadru de dezbateri pentru subiecte de maximă importanță pentru România” a fost constituit de persoane afiliate SRI și alte structuri speciale de securitate. Lobby-ul pentru Legea 217/2015 a folosit conexiunile la vârful structurilor statului.

Institutul Wiesel consideră că s-a produs, prin această lege, o sursă, un instrument instituțional pentru detensionarea radicalismelor de extremă dreaptă de origine fascistă³⁰.

Tot Institutul „Elie Wiesel” a pregătit discuția din 11 octombrie 2015, de la Cinema Corso, la care au participat Adrian Cioflâncă, Oana Giurgiu, Dan Acostioaei, Alexandru Florian (moderator Andrei Cornea) cu tema „Imaginea evreilor în cultura română și de ce ne este teamă de legea anti-legionară”³¹.

II. Marile teme ale Legii nr. 217/2015: politicile publice, filozofia juridică

Majoritatea comentatorilor interesați de Legea nr. 217/2015 au făcut previziuni asupra consecințelor adoptării ei: pentru susținători, desființarea mișcărilor extremiste de inspirație fascistă, pentru critici, efecte apocaliptice, de genul scoaterii din programul editurilor a cărților acelor personalități interbelice care au scris pozitiv despre legionari (Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica ș.a.), desființarea troițelor ridicate în amintirea unor luptători din munți uciși etc. Ar fi de spus de la început că implicațiile adoptării unui act normativ sunt, cel mai des, greu de prevăzut. Câteva cuvinte și enunțuri pot avea un impact considerabil, nebănuite inițial, iar faptul este cu atât mai adevărat într-o societate care nu are o cultură evoluată a drepturilor omului.

Pentru pericolele unei legi care dă autorităților publice române noi posibilități de a decide asupra vieții și istoriei oamenilor cazul poetului Ion Șugariu, soldat în armata română care a alungat trupele germane în orașul slovac Brezno, este exemplar³². Șugariu a fost ucis în anul 1945, la vârsta de 31 de ani, în luptele duse la podul de peste râul Hron. Cu ocazia Zilei insurecției slovace, ziua 28 august 2015, Primăria din Brezno intenționa să dea numele podului „Ion Șugariu”. Pe clădirea aflată în imediata vecinătate urma să fie pusă o placă comemorativă. Primăria a trimis Ambasadei României din Slovacia o invitație pentru a participa la acest eveniment.

Or, Ambasada Română a anunțat Primăria că exprimă rezerve față de această inițiativă, întrucât poetul a fost asociat cu o mișcare fascistă (Mișcarea Legionară) al cărui lider a fost condamnat mai târziu pentru crime de război. La întrebările puse, Radu Coantă, secretarul doi al Ambasadei României, a răspuns: „căutați alt soldat mort acolo și dați podului numele acestuia”.

Ion Șugariu nu fost legionar, a scris însă poezii exprimând simpatii legionare. Să legitimizeze acest fapt (sau chiar apartenența la Mișcare, dacă ar fi fost) ca soldatul care a murit luptând pentru eliberarea podului de peste râul Hron să fie nedemn de comemore și punerea numelui său pe un pod? Tratarea unei astfel de cereri cu răspunsul negativ al Ambasadei

³⁰ Vezi Mircea Stănescu, „Despre o masă rotundă nu forte rotunda” (<http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2015/07/despre-o-masa-nu-foarte-rotunda.html> - accesat 22 decembrie 2015).

³¹ „Conferințe și discuții Bucharest Art Week 2015: Laughter and Forgetting” (<http://www.agerpres.ro/comunicate/2015/10/09/comunicat-de-presa-bucharest-art-week-2015-20-43-57> - accesat la 25 decembrie 2015).

³² Vezi documentarul de la : <http://www.cotidianul.ro/ambasada-romaniei-refuza-ca-podul-unde-a-murit-sa-poarte-numele-ion-siugariu-266439/> (accesat 29 noiembrie 2015).

României nu rezultă din prevederile Legii nr. 217/2015. Dar actul normativ poate inspira astfel de politici publice.

Principala inadecvare a OUG nr. 31/2002 și a Legii 217/2015: criminalizarea ideologiilor

Marile probleme ale Legii nr. 217/2015, ca și ale OUG nr. 31/2002 pe care o amendează, nu sunt pericolele eronatei ei aplicări, deja confirmată, ci substanța și chiar de filozofia acestui act normativ. Prima mare problemă este definirea ideologică a scopului ei. Termenii în legea penală trebuie să primească un sens strict. Or, este imposibil să atașezi sensuri stricte noțiunilor „fascism”, „legionarism”, „comunism”, mai ales când te referi la noile programe „neofasciste”, „neolegionare”, „neocomuniste”. Cel mai des, asocierea acestor etichete cu organizațiile contemporane are rolul de a pune o etichetă cu scop denigrator. Cum remarca Eric Draitser cu privire la invocarea „fascismului” astăzi, atribuirea etichetei mizează pe faptul că fascismul, mai mult decât toate, „a devenit inseparabil legat de violență, crime în masă, represiune și ambiția militaristă”³³. Or, radicalismul de dreapta contemporan, deseori catalogat drept neofascism, a renunțat la asemenea instrumente. El reprezintă „o formă de populism exclusivist, hotărâtă însă să ducă la schimbări prin obținerea de legitimitate politică și credibilitate”³⁴.

Abordarea problematicii pe care au vizat-o OUG nr. 31/2002 și Legea 217/2015 are astăzi ca „model radical” pasul făcut în direcția „intervenționismului penal” de Uniunea Europeană prin Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului UE, din 28 noiembrie 2008³⁵. Decizia-cadru are ca scop combaterea manifestărilor și expresiilor rasiste și xenofobe prin intermediul legilor penale. Argumentul Consiliului UE a fost că, deoarece Tratatul privind Uniunea Europeană³⁶ stabilește că rasismul și xenofobia sunt încălcări directe ale principiilor libertății, democrației, ale respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale și ale statului de drept, principiile pe care se întemeiază Uniunea Europeană, ar rezulta că „este necesară o apropiere sporită a legislațiilor penale din statele membre pentru a se asigura punerea în aplicare eficace a unor dispoziții legale clare și cuprinzătoare în vederea combaterii rasismului și xenofobiei (pct. 4)”.

O abordare comună în materie de drept penal în Uniunea Europeană cu privire la rasism și xenofobie ar garanta că aceleași fapte constituie o infracțiune în toate statele membre. Sancțiunile efective, proporționale, ar descuraja persoanele fizice sau juridice să comită astfel de infracțiuni³⁷. Iată în continuare raționamentul Deciziei-cadru, punctul (13) al preambulului: „Deoarece obiectivul prezentei decizii-cadru, și anume de a asigura că în toate statele membre infracțiunile de natură rasistă și xenofobă se pedepsesc prin cel puțin un nivel minim de sancțiuni penale efective, proporționale și disuasive nu poate fi îndeplinit într-o măsură suficientă de

³³ Eric Draitser, “Ukraine and the Rebirth of Fascism in Europe”, Global Research, January 31, 2014 (<http://www.globalresearch.ca/ukraine-and-the-rebirth-of-fascism-in-europe/5366852> - accesat la 29 decembrie 2015).

³⁴ Aniruddh Mohan, “The Breakthrough of Neo-Fascism in Europe: A Case of Mistaken Identity”, Foreign Policy, April 23, 2014 (<http://www.foreignpolicyjournal.com/2014/04/23/the-breakthrough-of-neo-fascism-in-europe-a-case-of-mistaken-identity/2/> - accesat la 29 decembrie 2015).

³⁵ Numim Decizia-cadru un „model radical”, căci gradul de limitare a libertății de exprimare este incompatibil cu un sistem de drept precum cel al Statelor Unite și chiar al unora dintre statele membre.

³⁶ În special articolul 29, articolul 31 și articolul 34 alineatul (2) litera (b).

³⁷ Punctul 5 al Preambului Deciziei-cadru 2008/913/JAI a Consiliului UE din 28 noiembrie 2008.

statele membre la nivel individual [...], Uniunea poate adopta măsuri în conformitate cu principiul subsidiarității menționat la articolul 2 din Tratatul privind Uniunea Europeană și prevăzut de articolul 5 din Tratatul de instituire a Comunității Europene”.

Textul Deciziei-cadru recunoaște că diferențele dintre tradițiile culturale și juridice ale statelor membre nu permit o armonizare deplină a legislației, ca și nevoia de a respecta drepturile fundamentale și deci a fi conformă cu Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, în principal articolele 10 (libertatea de exprimare) și 11 (libertatea de asociere și întrunire), reflectate și în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (pct. 14). Totuși, art. 1 al Deciziei-cadru cu titlul „Infracțiuni de natură rasistă și xenofobă” stabilește pedepsirea unor forme de negaționism. Fiecare stat membru urmează să ia măsurile necesare pentru a se asigura că sunt pedepsibile, conform articolului 1, alin 1 litera (c) „apologia publică, negarea în mod public sau minimizarea vădită în mod public a gravității crimelor de genocid, a crimelor contra umanității și a crimelor de război, astfel cum sunt definite la articolele 6, 7 și 8 din Statutul Curții Penale Internaționale săvârșite împotriva unui grup de persoane sau a unui membru al unui astfel de grup definit pe criterii de rasă, culoare, religie, descendență sau origine etnică sau națională, atunci când comportamentul respectiv este de natură să incite la violență sau ură împotriva unui astfel de grup sau membru al unui astfel de grup”. Conform art. 1, alin 1 litera (d) se sancționează „apologia publică, negarea în mod public sau minimizarea vădită în mod public a gravității crimelor definite la articolul 6 al Cartei Tribunalului Militar Internațional anexate la Acordul de la Londra din 8 august 1945, săvârșite împotriva unui grup de persoane sau a unui membru al unui astfel de grup definit pe criterii de rasă, culoare, religie, descendență sau origine națională sau etnică, atunci când comportamentul respectiv este de natură să incite la violență sau ură împotriva unui astfel de grup sau membru al unui astfel de grup”.

Un număr de state din Consiliul Europei au legi care sancționează penal negaționismul, dar majoritatea nu o fac. Unele dintre cele care nu au o lege specifică privitoare la negarea Holocaustului, o tratează ca formă de răspândire a urii etnice și o sancționează ca atare (cazul Olandei). Altele interzic negarea crimelor de genocid și a celor împotriva umanității (Elveția, Lichtenstein). Mai multe țări foste comuniste au legi de pedepsire, simultan, a negării Holocaustului și crimelor comuniste. Concluzia este că legislația europeană combate prin mijloace severe, chiar penale manifestările șovine, rasiste, xenofobe (incluzând negarea Holocaustului ca una din formele lor), dar nu organizațiile care asumă prin denumire ideologii asociate tradițional acestora.

Faptul se explică prin valoarea considerabilă a pluralismului politic în democrații, pe care Curtea Europeană a Drepturilor Omului l-a apărat constant în jurisprudența ei. Recurgerea la dizolvarea unor organizații extremiste s-a datorat unor acte vădit criminale. În anul 2002, Spania a făcut pasul hotărâtor în desființarea formațiunii „Partido Comunista de España Reconstituido” din cauza istoriei ei violente, incluzând omorârea a patru polițiști în 1975 și, în 1976, planurile dovedite de inițiere a luptei armate împotriva reformelor introduse de Regele Juan Carlos I. Altă formațiune spaniolă, „Batasuna”, a fost interzisă în anul 2003 după ce s-a dovedit că finanțează gruparea teroristă ETA. Mișcarea franceză „Fédération d'action nationale et européenne” a fost dizolvată în 1980 în urma demonstrațiilor sale violente, a formării unor grupuri paramilitare și incitarea la discriminare. Doar două alte exemple: partidul Vlaams Blok din Belgia, creat în 1978, sancționat în 2004 întrucât mai multe organizații locale ale sale au încălcat legea anti-rasistă (reorganizat sub o nouă denumire în același an), partidul ceh „Dělnická strana sociální

spravedlnosti“ (Partidul muncitorilor al justiției sociale) scos în afara legii în anul 2010 după atacuri asupra unor minoritari.

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului nu permite statelor să interzică formațiuni din cauza conotațiilor lor ideologice. O hotărâre CEDO din 1998 a stabilit încălcarea de către Turcia a libertății de asociere prin interzicerea Partidului comunist unit, iar în anul 2005, România a fost sancționată pentru refuzul de a fi înscris Partidul comuniștilor nepeceriști.

Alte observații. Opțiunea pentru legi distincte în tratarea trecutului fascist și comunist

În ce privește prevederile OUG nr. 31/2002 și Legii 217/2015 care sancționează manifestările rasiste și xenofobe, ele cer raportarea la OG nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, pentru a distinge infracțiunile de contravenții. Sub acest aspect, chestiunile sensibile nu țin de textul legii, ci mai ales de aplicarea ei. Jurisprudențele naționale din alte state privind combaterea penală a rasismului și xenofobiei și a negaționismului sunt foarte diverse. Datorită importante marje de apreciere a statelor în domeniul libertății de exprimare, nici jurisprudența CEDO nu ridică de pe umerii judecătorilor responsabilitatea specială a asigurării echilibrului dintre diferitele interese implicate³⁸.

O altă dezbateră pe tema „legii antilegionare” a privit adoptarea a două legi distincte menite să combată extremismul de stânga și de dreapta, sau a unui singur act normativ cu obiective comune. Membrii și colaboratorii Institutului „Elie Wiesel” au apărat ferm absența din Legea 217/2015 a referirilor la comunism. William Totok a adus ca argument existența a două comisii de investigare a celor două totalitarisme. Concluzia: „legislația trebuie și ea să fie separată”. În plus, „o amalgamare legislativă ar contribui la relativizări, la stabilirea unor simetrii artificiale și, nu în ultimul rând, ar stimula forme ale revizionismului istoric prin punerea semnului egalității între două sisteme criminale”³⁹. Aceași poziție este exprimată de Zoe Petre. „Legea 217 este țintită clar la extrema dreaptă. Este normal să apară însă și o lege cu referire la comunism, dar nu aceeași. De ce să le amestecăm? Trebuie o lege separată, care să fie gândită cu mare grijă”⁴⁰.

³⁸ Legea poloneză din anul 1999 privind constituirea Institutului Memoriei Naționale sancționează negarea publică a crimelor de război naziste și staliniste comise împotriva cetățenilor polonezi după data de 1 septembrie 1939. Ajuns în instanța din cauza publicării unei ediții de buzunar a volumului „Protocoalele Înțelepților Sionului” și a unor materiale care negau Holocaustul, Dariusz Ratajczak a fost achitat. Curtea a exclus aplicarea unei pedepse motivând că, deși faptele inculpatului intrau în domeniul legii anti-negaționiste, ele nu produc rău social (vezi *Gabriel Andreescu*, „Necesitatea amendării Ordonanței de urgență nr. 31 privind organizațiile și simbolurile cu caracter fascist, rasist sau xenofob”, *Revista Română de Drepturile Omului*, nr. 23, 2002, p. 15).

³⁹ William Totok susține în același timp o lege separată care „ar putea limita prezența în spațiul publicistic a celor care au tămâiat regimul naționalcomunist și continuă să promoveze în mod voalat imaginea pozitivă a naționalismului și șovinismului ceaușist. Dacă ar exista o astfel de lege, nu ar exista o statuie ridicată în memoria lui Adrian Păunescu și nici strada care poartă numele generalului Vasile Milea” (*Sabina Fati*, „Interviu cu William Totok, membru al Consiliului științific al IICCMER: O lege „anticomunistă” ar interzice statuia lui Adrian Păunescu”, *România liberă*, 30 august 2015).

⁴⁰ Vezi: <http://www.ziarulring.ro/stiri/bucuresti/264749/2015/Zoe-Petre-despre-legea-antilegionara-Nu-trebuie-sa-le-ridicam-statuile-lui-Cioran-Noica-Eliade-sau-Tutea-> (accesat la 27 decembrie 2015)

Apelul la o unică lege a fost repetat în diferite contexte. Menționăm un singur exemplu, comentariul lui Dinu Zamfirescu, președinte al Consiliului Științific și director onorific al ICCMER: „Sigur că fiecare are anumite sensibilități. Eu cred că nu este cazul să se facă polemici în legătură cu asta. Singurul lucru care cred că este valabil e că această lege va trebui completată. Nu este o lege procomunistă, dar este o lege care, din păcate, ignoră comunismul. Cred că sunt multe exagerări. Se face prea multă polemică pentru ceva care n-ar trebui să existe. Legea nu are o eroare fundamentală, numai că nu conține și o referire la comunism și la partidul comunist, care a fost infinit mai cumplit decât legionarii. Asta nu înseamnă că dacă ar fi rămas legionarii la putere n-ar fi fost și ei la fel”⁴¹.

O legislație de natura eticii memoriei vizează mai multe obiective și ca urmare sunt motive ca tema tratării trecutului fascist și comunist să fie acoperită cu piese legislative distincte. Chestiuni privind accesul la dosarul personal creat de Securitate sau lustrația nu pot fi decât teme ale „memoriei trecutului comunist”. Norme privind interzicerea cultului persoanelor vinovate de genocid și crime împotriva umanității ridică probleme de fond în ce privește exercițiul libertății de exprimare a persoanelor, dar par evident binevenite în ce privește obligațiile autorităților de a organiza spațiul public. Alte țări comuniste au adoptat legi de sancționare a negaționismului comune, ceea ce arată că soluția „o singură lege de acest gen” este rezonabilă. Totuși, evoluția jurisprudenței CEDO, care vede interzicerea zvasticii compatibilă cu principiile libertății de exprimare, dar nu și interzicerea stelei roșii, sugerează că există rațiuni să se opteze pentru legi ale negaționismului distincte.

III. Legea nr. 217/2015 din perspectiva eticii memoriei

Răni morale

Reacțiile la pregătirea și apoi la adoptarea „legii antilegionare” au exprimat o acută emoție. Ele au venit cel mai des, cum era de așteptat, de la foștii legionarii. Marcel Petrișor, președintele Federației Române a Foștilor Deținuți Politici și Luptători Anticomuniști a explicat că: „După revoluția din 1989, deși mulți dintre ei și-au exprimat în public apartenența în continuare la Mișcarea Legionară, nici unul dintre aceștia nu a făcut vreun act ilegal și cu atât mai puțin vreunul extremist, rasist, xenofob, antisemit, așa cum, în mentalul colectiv eronat își închipuie unii că ar fi trebuit să facă legionarii. Astfel că PLx 193/2014 este un act de cruzime morală la adresa unor oameni care s-au comportat, și care încă mai trăiesc, și se comportă civilizată, respectând instituțiile statului de drept, căci de acum încolo aceștia nu vor mai avea voie în public să își recunoască apartenența la Mișcarea Legionară și deci lupta lor anticomunistă, fiind astfel încălcat Art. 1. alin 3 din Constituție unde se specifică garantarea demnității omului”⁴².

Marcel Petrișor interpretează legea greșit. Aceasta nu îi împiedică pe legionarii de altădată să-și asume fosta apartenență ideologică în public. Rămâne că actul normativ este

⁴¹ Ibidem.

⁴² *Cezarina Condurache* (coord.), *Eroii anticomuniști și sfinții închisorilor reîncredințați prin legea 217/2015*, Editura Evdomikos, Fundația Profesor George Banu, București, 2015, p. 72.

perceput ca insistând asupra unei stigme perpetue, echivalentă cu un „act de cruzime morală”, indiferent de comportamentul actual al acestor oameni. Sentimentul unei frustrări morale o simt și oameni din altă generație, fără afilieri fasciste. Este cazul lui Sorin Lavric, autor care a scris pe tema afilierii la legionarism într-o formulă livresc romantică, pentru care de altfel a și fost criticat⁴³. Lavric a deschis volumul *Eroii anticomuniști și sfinții închisorilor reîncriminați prin legea 217/2015*, citat până acum, cu textul „Damnatio memoriae”, în care califică legea drept „un dictat” ai cărui autori morali reprezintă un gen aparte de persecutori moderni: „trăim cu suflarea persecutorilor în ceafă”⁴⁴. Lavric îi identifică pe acești persecutori prin paisprezece trăsături. Ei ar descinde „din tagma celor care au adus comunismul în Europa”. Sunt „Grupul de conspiratori alogeni care au visat la intronarea revoluției bolșevice în toate țările europene” și care, „după ce și-a omorât la propriu dușmanii, exterminându-i fizic în închisorile comuniste”, caută „să-i omoare a două oară, distrugându-le efigia postumă”⁴⁵.

Textul lui Sorin Lavric este în esență un pamflet. El vede cum „Persecutorul își râde în barbă de moliciunea ancilară a politicianilor pe care îi dresează cum vrea el. Pe cât de curtenitor se poartă cu ei în public, pe atât de mare îi este disprețul cu care le privește ușurința cu care au acceptat să-l slujească. Disprețul stăpânului față de slugă în varianta preventivoare a surâsului cordial”. El „urăște atavic acele exemple de demnitate care au darul de a-i micșora influența acaparatoare. Tocmai de aceea persecutorul e cuprins de frenezie profanatoare când aude de eroi (partizani), de martiri (victime din închisorile comuniste)”. În sfârșit, „persecutorul se folosește de orice doctrină de stânga pentru a distruge imunitatea colectivă a unei națiuni”⁴⁶.

În textul său, Sorin Lavric introduce vechea marotă, a evreilor (grupul „de conspiratori alogeni”) care au adus comunismul în Europa. A eluda textul pentru o asemenea eroare înseamnă a-i pierde semnificația, de expresie a unei răni morale relevante pentru o etică a memoriei. Activitatea publicistă a filozofului arată că „Damnatio memoriae” nu este o reacție de moment, ci reflectă o preocupare față de sentimentul unei injustiții sociale, larg răspândit în comunitatea celor care se raportează simultan la cele două tragedii ale istoriei românești: Holocaustul și democidul comunist. O etică a memoriei are de dialogat cu astfel de sentimente.

Asimetria legionar – comunist. Interesele ideologice comune

O critică adusă repetat „legii antilegionare” este a „uitării” crimelor comuniste, restrângerea sancțiunilor la manifestările fasciste, legionare, ca și cum nu există loc pentru memoria regimului totalitar care a distrus viețile oamenilor vreme de 45 de ani. Am ales câteva mostre dintr-un mare număr de opinii. Octavian Bjoza, în numele AFDPR: „Cer cu fermitate introducerea în proiectul de lege a comunismului și condamnarea lui alături de fascism, nazism și legionarism. Cea mai mare suferință a poporului român a fost aceea produsă de către regimul comunist...”⁴⁷. Lucia Hossu Longin: „Ce incriminăm cu această lege? Teroarea comunistă, așa cum ar fi normal? Nu! Ci teroarea legionară, care așa cum știm a durat un interval scurt de timp

⁴³ Vezi Sorin Lavric, Noica și mișcarea legionară, Humanitas, București. 2007.

⁴⁴ Sorin Lavric, „Damnatio memoriae”, în *Cezarina Condurache* (coord.), Eroii anticomuniști ..., p. 3.

⁴⁵ Idem, p. 4.

⁴⁶ Idem, p. 8.

⁴⁷ „Protest al președintelui AFDPR, Octav Bjoza”, *Istoriecontemporana*, 22 iunie 2015.

și autorii ei și au primit judecata”⁴⁸. Nicolae Manolescu: „De ce Secera și Ciocanul ar fi un simbol mai acceptabil decât Svastica? Și de ce che-guevarismul proclamat de unii intelectuali și politicieni din noua generație ar fi mai puțin condamnat decât cultul Căpitanului?”⁴⁹.

Asimetria vinovățiilor din binomul legionar–comunist nu a fost introdusă în mentalul colectiv românesc prin considerente elaborate, precum unicitatea Holocaustului. Asemenea „subtilități” nu s-au bucurat de o dezbatere reală nici măcar în presa culturală. În cei 45 de ani de regim comunist, istoria legionară a fost subiect al propagandei: legionarismul reprezenta Răul extrem, comunismul, Binele maxim care a eliberat societatea românească de acest rău. Și după revoluție, imediat, nu era ușoară construirea unei cunoașteri credibile asupra istoriei legionare. Răsturnarea explozivă din decembrie 1989 crea premisele unei perioade de „recuperări” care răsturna imaginile: comunismul putea fi în sfârșit luat la întrebări, adversarii comunismului deveneau, fără nuanțe, „buni”. Până la un punct aceasta s-a și întâmplat. Rămânea ca evoluția tratării trecutului într-o societate care lua drumul modernizării și deci al democratizării să ajungă la standardele rezonabile de informare și înțelegere. A urmat însă „distorsiunea cheie” prin care a fost influențat mentalul colectiv după revoluție. În „zorii” societății în reconstrucție, legionarii au fost reintroduși de noua Putere în postura de actori amenințători pentru „pacea” promisă grupului reprezentat la cel mai înalt nivel politic de Ion Iliescu. Manipularea de la începutul anului 1990, în care Administrația condusă de Frontul Salvării Naționale (FSN) a folosit mijloace de largă penetrare națională, i-a folosit pe legionari ca etichetă în procesul de intoxicare a opiniei publice:

În acest iunie al demolărilor un fost deținut politic cum era Constantin Ticu Dumitrescu era „demascat” ca fostă căpetenie legionară, celebru torționar la Rebeliunea din ianuarie 1941. Ce conta că „incriminatul” avea în ianuarie 1941 doar 12 ani! De vânătoria de legionari n-avea să scape nici unul dintre cei mai respectați lideri ai Pieții Universității, actorul Dragoș Pâslaru. Pentru ziarul *Libertatea* (redactor șef Octavian Andronic, autorul unei rubrici de pomină care concura și alimenta cele mai aberante zvonuri!) nu conta faptul că „legionarul” se născuse în 1951, ci că în cariera cinematografică îl interpretase pe Horia Sima. [...] Chipurile chiar ar fi mărturisit din balconul de la Universitate: „Sunt legionar din tată în fiu și voi lupta până la capăt pentru cauza acestei organizații”⁵⁰.

Urmarea acestei minciuni sfruntate, scrie Vartan Arachelian, a fost spargerea de către mineri a vitrinelor în care apărea fotografia actorului și lovirea violentă a acestuia, cu ciomagul, până la leșin.

În 1990, președintele Ion Iliescu atribuia mișcării legionare steagul Islamului, iar ziariștii din presa controlată de FSN declarau că i-au văzut pe gardiști defilând în uniforme. Cotidianul *Azi* prezenta chiar și manifestația proregalistă a bucureștenilor din 8 noiembrie 1945 drept o „încercare de rebeliune legionară”, iar acțiunea din Piața Universității, aseamănătoare „cu rebeliunea legionară din ianuarie 1941”⁵¹. Des invocatul Comunicat prezidențial din 13 iunie

⁴⁸ Vezi: <http://www.dantanasa.ro/lucia-hossu-longin-despre-legea-antilegionara-este-produsul-unor-minti-ratacite-care-se-intorc-se-intorc-la-o-legislatie-stalinista-represiva-voi-face-plangere-penala-impotriva-autorilor/> (accesat 29 decembrie 2015).

⁴⁹ Nicolae Manolescu, „Legea 217 și numele de străzi”, *adevarul.ro*, 28 august 2015

(http://adevarul.ro/news/eveniment/legea-217-numele-strazi-1_55e07830f5eaafab2c022e1f/index.html - accesat la 26 decembrie 2015).

⁵⁰ Vartan Arachelian, „Dacă ura *lor* ne-a unit, ce ne-a despărțit”, în Ioana Boca (ed.), *Solidaritatea este superlativul libertății*. Alianța Civică – privire după 25 de ani, Fundația Academia Civică, București, 2015, p. 82.

⁵¹ *Idem*, p. 85.

1990 prin care a fost legitimată venirea minerilor la București susținea că „În cursul după-amiezii acțiunile violente ale elementelor extremiste legionare s-au intensificat” și cerea: „Ne adresăm forțelor democratice ale țării [...] cu chemarea de a sprijini acțiunea de lichidare a acestei rebeliuni legionare”⁵².

Vladimir Tismăneanu și Cristian Vasile au documentat relațiile personale ale lui Ion Iliescu de dinainte de 1990: „În starea de pretinsă cvasi-izolare în care s-ar fi aflat, Ion Iliescu întreținea discuții pe teme de actualitate cu Virgil Măgureanu, Radu Florian, Mihai Drăgănescu, Virgil Ioanid și alte persoane care aveau sa capete poziții mai mult sau mai puțin influente după decembrie 1989”⁵³. La începutul anului 1990, Virgil Măgureanu a fost numit director al Serviciului Român de Informații, Mihai Drăgănescu va prelua președinția Academiei Române. Radu Florian va căpăta de la președintele Ion Iliescu conducerea Institutului de Teorie Socială – de fapt, profesorul de marxism a înființat acest institut pentru apropiatăii ideologici ai lui Ion Iliescu.

Aici avea să fie angajat, între 1991 și 1999, Alexandru Florian, fiul lui Radu Florian, deja autor a unor scrieri de propagandă comunistă⁵⁴. Radu Ioanid, fiul lui Virgil Ioanid și Ilonei Ioanid (aceasta, cadru didactic universitar la catedra de marxism-leninism a Facultății de Filosofie a Universității București, condusă vreme de decenii de Radu Ioanid), avea să stabilească cu Virgil Măgureanu, directorul SRI, un program de colaborare cu Muzeul Memorial al Holocaustului din Washington. Aceasta explică de ce, Arhiva Securității, ferecată pentru cercetătorii interesați de istoria instituției și a comunismului în general până în anul 2000, a oferit Muzeului Memorial acces la documente care interesau istoria Holocaustului din România încă de la începutul anilor 1990.

Relațiile umane dintre actorii numiți (Ion Iliescu, Virgil Măgureanu, familiile Florian și Ioanid), au avut un rezultat pozitiv: difuzarea realităților despre genocidul împotriva evreilor din România. Dar ele susțineau în același timp un interes comun antisocial: edulcorarea perioadei comuniste și în consecință a propriei implicări în birocrăția stalinistă. Pentru aceasta, un argument util era punerea accentului pe Marele Rău al fascismului românesc. Ion Iliescu și Virgil Măgureanu aveau să servească concepția canonică a Muzeului Memorial de la Washington, a unicității Holocaustului, iar această concepție era pusă să absolve, cel puțin „într-o anumită măsură”, pe acești actori ai Istoriei, pentru trecutul lor comunist (iar în cazul lui Virgil Măgureanu, cel securist). Radu Florian a fost un propagandist al lui Ion Iliescu în perioada în care președintele României, compromis grav în urma evenimentelor din luna martie 1990, de la Târgu Mureș, și a mineriadelor căuta să se reabiliteze pe plan internațional. Un exemplu este folosirea ziarului de mare impact internațional, *Le Monde diplomatique*, în care fostul profesor de marxism-leninism distorsiona masiv evenimentele politice de la București pentru a-l scuza pe apropiatul său, ajuns președintele României”⁵⁵. Radu Ioanid, va folosi și el contactele cu *Le*

⁵² Idem, p. 86.

⁵³ Vladimir Tismăneanu, „Pagini regăsite: Ion Iliescu și Scrisoarea celor Șase”

(<https://tismaneanu.wordpress.com/2009/03/11/pagini-regasite-ion-iliescu-si-scrisoarea-celor-sase/> - accesat la 25 decembrie 2015).

⁵⁴ Alexandru Florian a fost constant în grija PSD. Între 1999-2001 a lucrat la Fundația Română pentru Republică și Democrație, unde a avut funcția de secretar științific, și apoi, perioada 2001-2004, a fost director științific la Institutul Social-Democrat.

⁵⁵ Vezi articolul „La voie roumaine n'est pas toute tracée”, *Le Monde diplomatique*, septembrie 1990, p. 4, unde Radu Florian susținea că “la Roumanie a encore attiré l'attention par les difficultés qu'a connues le pouvoir - le 13 juin surtout - pour maintenir l'ordre face aux agissements des groupes extrémistes”. Deasemenea: „Les

Monde pentru a crea presiuni asupra puterii judecătorești din România în tratarea condamnărilor decise de Tribunalele poporului⁵⁶.

În aceeași perioadă, o parte din Securitate, strâns legată de ideologia naționalist-comunistă, consonantă cu multe elemente din mitologia legionară, a produs reprezentanți media politici antisemiți, incluzând pe cel mai notoriu dintre ei, Corneliu Vadim Tudor. Marxiștii asumat antifasciști apropiați ai președintelui României au evitat să condamne campania de reabilitare a Mareșalului Antonescu lansată în aprilie 1990 de oficiosul guvernamental *Azi*⁵⁷. Cu „discreție” au întâmpinat și premiera în aprilie 1991 a revistei *România Mare* de către ministrul de Interne⁵⁸. Au suprainterpretat în schimb orice formulare a personalităților democratice antiliesciene care putea fi valorificată drept „intenție antisemită”⁵⁹.

Între timp, lucrurile au evoluat. Unii dintre actorii dominanți ai începutului, Ion Iliescu și Virgil Măgureanu joacă astăzi un rol limitat, se află sub acuzație penală pentru acțiunile lor din 1990⁶⁰. O parte a actualelor servicii susține colaborarea cu Statele Unite și mai general cu Occidentul. Dar distorsiunea inițială în tratarea trecutului, rezultat al relațiilor umane dintre foștii marxiști care au preluat puterea la sfârșitul anului 1989, în contextul special al modulului în care a avut loc la noi răsturnarea comunismului, este perpetuată de oameni legați între ei cu acces la masa de decizie a autorităților publice. Solidaritatea foștilor marxiști reflectă o rețea de interese mai amplă, rezistentă vreme de 25 de ani.

Etnicizarea eticii memoriei

Etica și politica memoriei au fost elaborate luând ca principal reper crimele nazismului. În ciuda varietății istorice și geografice a referințelor (incluzând România lui Ceaușescu), volumul clasic al lui Avishai Margalit, *The ethics of memory*⁶¹ reflectă trauma Holocaustului. Contextul normativ al politicilor memoriei are și el un reper, adoptarea Convenției internaționale de prevenire și pedepsire a crimei de genocid care, la 9 decembrie 1948, a introdus „genocidul” ca și „crimă a crimelor” în raport cu care Organizația Națiunilor Unite are îndatoriri speciale de disuasiune.

Dreptul internațional al crimei genocidare statuează gravitatea extremă a distrugerii (parțiale sau totale) a unei categorii de populație. Înainte de Holocaust au mai existat acte având ca scop anihilarea unor grupuri: etnice, precum armenii din Turcia, sau clase și opozanți politici în URSS, unde intenția de eliminare a dușmanilor ideologici fusese nu doar clar exprimată, ci și aplicată odată cu revoluția bolșevică. Raportându-se la această istorie, proiectul Convenției privitoare la crima de genocid vizase protejarea atât a comunităților etnoculturale, cât și a celor politice. Totuși, datorită presiunii URSS și a aliaților, Convenția și-a restrâns garanțiile la grupurile etnice, rasiale, naționale și religioase.

manifestations antigouvernementales, l'action du 13 juin comprise, ont été présentées comme démocratiques et légitimes malgré leur violence intrinsèque”.

⁵⁶ Gabriel Andreescu, „Justificaționismul. Dincolo de procesul deschis de Paul Goma”, *Timpul*, nr. 6-7, 2009.

⁵⁷ Scopul subteran era acuzarea Regelui Mihai pentru rolul său în actul de la 23 august 1944.

⁵⁸ Vezi pentru detalii, *Ileana Vrancea*, „Coerența unui fals în desfășurare”, *Revista 22*, nr. 34, 1999.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Dan Tapalagă*, „De ce este importantă judecarea lui Ion Iliescu pentru mineriada din 90, chiar și după 25 de ani”, *HotNews.ro*, 22 octombrie 2015 (<http://www.hotnews.ro/stiri-opinii-20522303-este-importanta-judecarea-lui-ion-iliescu-pentru-mineriada-din-90-chiar-dupa-25-ani.htm> - aceasta la 25 decembrie 2015).

⁶¹ *Avishai Margalit*, *The ethics of memory*, Harvard University Press, London, 2002.

Ca urmare, dreptul internațional a introdus o asimetrie, fundal al unei filozofii privind realitățile și valorile în tratarea trecutului criminal. Opțiunea din 1948 a fost convergentă cu dezvoltarea teoriei unicității Holocaustului, nu doar o teorie asupra interpretării de ordin etic a istoriei, ci o cvasinormă în care s-a investit substanțial.

La începutul studiilor despre Holocaust, „unicitatea” a fost susținută cu argumentul că niciodată nu au fost uciși, premeditat, atât de mulți oameni. Inventarierea crimelor de care s-au făcut responsabile regimurile fac acest considerent caduc. S-au adăugat drept argumente caracterul incomprehensibil al fenomenului⁶², universalitatea intenției genocidare⁶³, ponderea elementului identitar în raport cu alți factori⁶⁴, imposibilitatea de a te salva în fața unei apartenențe etno-rasiale, rolul unic al ideologiei care susține ideile abstracte printr-o crimă absolută⁶⁵, caracterul implacabil al proiectului istoric⁶⁶ sau metoda și condițiile exterminării⁶⁷.

Considerațiile amintite dau elementului identitar o relevanță dominantă. Există fenomene de reverberație ale acestei abordări, printre care justificarea colaboraționismului pe considerente etnice. Într-o prefață scrisă pentru un volum de documente privind evreii, Liviu Rotman consideră „exagerate și răuvoitoare unele comentarii prezentate la Europa Liberă” întrucât îl apreciau pe Moses Rosen drept agent al puterii⁶⁸. Contra-argumentul lui Rotman este că rabinul ar fi făcut „totul pentru a menține viața evreiască în România [...] în paralel cu sprijinirea regimului comunist și cu introducerea unui stil dictatorial în forurile comunitare evreiești”.

Un alt fenomen de reverberație este condamnarea pe criteriu etnic a națiunilor ori comunităților locale implicate în Holocaust. Ion Holander face din identitatea națională ori locală a opresorilor o explicație causală: „Era o parte a populației vieneze care i-a pus, apoi, pe evrei să spele caldarâmul cu periutele de dinți, deși nimeni nu le-a cerut. Așa ceva nu s-a întâmplat

⁶² Isaac Deutscher: „Mă îndoiesc că într-o mie de ani oamenii vor înțelege mai bine pe Hitler, Auschwitz, Majdanek sau Treblinka, dacă noi astăzi nu-i înțelegem” și Elie Wiesel: „Cine n-a trăit evenimentul nu-l va putea cunoaște niciodată. Și cine l-a trăit nu-l va dezvălui niciodată. Niciodată cu adevărat, până la capăt” (Citați de *Yves Ternon*, op.cit., pag. 123 și 124).

⁶³ Hannah Arendt aprecia că pentru prima dată în istorie, un sistem politic a hotărât „cine trebuie și cine nu trebuie să trăiască pe această planetă” (*Hannah Arendt*, Originile totalitarismului, Humanitas, București (2014 (ed.III))). Formularea lui Saul Friedländer: „Din momentul în care un regim hotărăște, bazându-se pe un criteriu oarecare, că anumite grupuri trebuie să fie anihilate și că *nu sunt autorizate pentru totdeauna să trăiască pe Pământ*, un pas fundamental a fost făcut. Și eu cred că, în istoria modernă, această limită nu a fost atinsă decât o singură dată: de către naziști” (*Saul Friedländer*, „Réflexions sur l’historisation du national-socialisme”, XXe Siècle no. 16, oct-nov 1987, p. 54).

⁶⁴ *Richard Rubinstein*: „În nici o altă circumstanță a unui genocid din secolul XX, destinul victimelor nu a fost atât de adânc legat de moștenirea religioasă și mitică a celor care au săvârșit crima” (Apud *Yves Ternon*, Statul criminal. Genocidurile secolului XX, p. 126),

⁶⁵ *Yehuda Bauer*, A History of the Holocaust, Franklin Watts, New York, 1982.

⁶⁶ Eberhardt Jäkel: „Asasinarea evreilor de către naziști a fost un fapt unic pentru că niciodată mai înainte un stat nu hotărâse sau anunțase sub autoritatea conducătorului său suprem că un anume grup uman ar trebui să fie exterminat [...] decizie pe care statul a aplicat-o apoi cu toate mijloacele pe care le avea la dispoziție (Apud *Yves Ternon*, op.cit., p. 126)

⁶⁷ Hermann Langbein: „În nici un alt loc, o țară industrializată modernă n-a recurs la întreg aparatul său de stat pentru a organiza și a comite de-a lungul anilor, într-o manieră precisă și fără milă, asasinatul asupra a milioane de oameni, pentru singurul și unicul motiv că se născuseră evrei sau țigani” (Apud *Yves Ternon*, op.cit., pag. 127).

⁶⁸ Vezi referirea la doc. 219, *Liviu Rotman*, „Evreii în România – final de istorie”, în *Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andrea Varga*, Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Evreii în România 1919-1956, Editura CRDE, Cluj, 2003.

niciunde. [...] Dar ura aceasta e ceva specific austriac, sau, mai exact, vienez. Așa ceva nu s-ar fi putut întâmpla la Innsbruck, de pildă”⁶⁹.

Raportul final elaborat de Comisia „Elie Wiesel” evaluează Holocaustul din Transnistria drept crescând direct din antisemitism, însoțitor constant de-a lungul istoriei românești și chiar o adevărată identitate națională antisemită, expresie a *rădăcinilor românești profunde*:

Antisemitismul PNC-ului și a Gărzii de Fier, regimul genocidal [...] se bazează clar pe fundațiile unui secol de antisemitism propovăduit la cele mai înalte nivele ale vieții politice și intelectuale românești. Separarea, exproprierea, deportarea și uciderea evreilor nu erau teme noi în anii 1930 și 1940. Holocaustul a avut *rădăcini românești profunde* [subl.n.] și el trebuie tratat ca parte integrantă a istoriei României⁷⁰.

Intrinsecă asumării identitare a unicității Holocaustului este tratarea comparațiilor cu alte tragedii colective nu ca eventuală expresie a unei erori intelectuale, ci ca dovadă implicită sau explicită de antisemitism care merită întâmpinată cu indignare. Relevantă a fost ostilitatea cu care a fost întâmpinat volumul coordonat de Stéphane Courtois, *Cartea neagră a comunismului* care face printre altele această comparație: „Înfometarea deliberată a unui copil de kulak ucrainian ca rezultat al foametei cauzată de regimul lui Stalin este egală cu înfometarea unui copil de evreu din ghetoul din Varșovia ca rezultat al foametei determinată de regimul nazist”. În *Le Monde*, Annette Wieviorka denunța faptul că Stéphane Courtois propune pur și simplu să substituim în memoria populară crimele naziste prin crimele comuniste⁷¹.

Numărul unor astfel de tratări severe a comparației crime naziste-crime comuniste este considerabil. Amintim două luări de poziție „natale”. Insistând că nu vrea să facă nici o paralelă între anii nazismului și cei ai comunismului, fostul director al Operei din Viena, Ioan Holander asumă: „Mi se pare suspectă orice persoană care face o paralelă în acest sens⁷². În mai multe scrieri ale sale, Leon Volovici califică tranșant pe cei care fac o paralelă între Holocaust și Gulag drept „antisemiți”⁷³.

Teoria incomparabilității are de avut în vedere specificul acțiunilor genocidare în fiecare țară. Holocaustul este un fenomen integral, cu o dimensiune internațională, dar are și o dimensiune națională. Dacă centrală este preocuparea pentru victime, atunci „Cinstirea memoriei celor 75.000 de evrei deportați din Franța nu trebuie deci să facă să uităm zecile de mii de sacrificați, printre care [...] 90.000 de soldați și ofițeri dispăruți în timpul campaniei din mai-iunie 1940, 60.000 de victime civile ale bombardamentelor germane sau ale trupelor aliate, 29.000 de împuşcați (ostatici sau făcând parte din Rezistență), 50.000 de deportați politici,

⁶⁹ Ion Holander, „Patria mea e Timișoara”, Interviu realizat de Adriana Babeți, Orizont, 16 decembrie 2002.

⁷⁰ *Raportul final*, p. 42.

⁷¹ Pentru alte susțineri privind „diferențele” pentru această comentatoare, vezi *Nicolas Weill*, „Rétrocontroverse : 1997, communisme et nazisme, histoire et mémoires”, *Le Monde*, 15.08.2007 (http://www.lemonde.fr/idees/article/2007/08/15/retrocontroverse-1997-communisme-et-nazisme-histoire-et-memoires_944685_3232.html#FYEdzl2bHoPdBXMS.99 – accesat la 17 decembrie 2007).

⁷² Ioan Holander, „Patria mea e Timișoara”, Interviu realizat de Adriana Babeți, Orizont, 16 decembrie 2002.

⁷³ Leon Volovici, “Antisemitism in Post-Communist Eastern Europe: A Marginal or Central Issue?”, *The Hebrew University (Jerusalem), The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism*, “ACTA”, 1994, no. 5.

47.000 de persoane din Alsacia și Lorena înrolate cu forța și dispărute pe frontal de Est, 58.000 de victime ucise din rândurile armatei care au eliberat teritoriul național”⁷⁴.

Holocaustul transnistrean impresionează prin proporțiile lui: peste 250.000 de victime. Pot fi regăsite toate „formele de manifestare naziste, exceptând lagarele de exterminare și camerele de gazare. Mai mult, majoritatea documentelor arată că autoritățile românești au transformat o întreagă zonă de la est de Nistru, aflată în administrația lor, într-un imens lagar de concentrare, destinat exterminării evreilor”⁷⁵. Totuși, refuzul deportării evreilor din Regat și chiar permiterea unor refugiați evrei să tranziteze România distinge Holocaustul din teritoriile aflate sub jurisdicție română și „modelul nazist”. Acest element ridică întrebarea cum se mai aplică criteriile teoriei „unicității Holocaustului” din teritoriile românești la comparația cu tragedia comunistă ce a urmat anilor 1945.

Suntem în fața unei abordări etnice a eticii memoriei care are consecințe asupra politicilor memoriei, cu consecințe directe asupra abordării negaționismului, în particular prin norme tip OUG nr. 31/2002 și Legea nr. 217/2015. Căci dacă Holocaustul „nu este unic” în dimensiunea de Rău care trebuie condamnat peste timpuri, atunci sancționarea negării Holocaustului, dar nu și a altor tragedii colective precum democidul comunist este contradictorie și injustă.

O etică umanistă a memoriei

Contestarea unicității Holocaustului ori refuzul comparării crimelor comuniste cu cele naziste nu înseamnă prin ele însele „eticizare a eticii și politicii memoriei”. Devin însă o deteriorare a eticii memoriei atunci când resorturile de adâncime ale contestației sunt motivate naționalist, etnic, rasial, religios. De altfel, se poate vorbi și despre o „ideologizare a eticii memoriei”. Ar fi cazul respingerii vehemente a Rezoluției Adunării Parlamentare a Consiliului Europei de condamnare a totalitarismului de tip comunist (2006) de către partidele comuniste și comuniștii fervenți. Vehemența lui Mikis Teodorakis, artist dar și militant al Partidului Comunist din Grecia răspunde unei sensibilități ideologice, nu pro-semite: „Consiliul Europei a decis să schimbe Istoria. Să o distorsioneze echivalând victimele cu agresorii, eroii cu criminalii, eliberatorii cu cuceritorii și comuniștii cu naziștii. [...] Nu am decât un cuvânt să adresez acestor « domni »: RUȘINE!”⁷⁶.

Etnicizării și ideologizării eticii și politicii memoriei i se opune o etică și politică umanistă a memoriei. Atributul „umanist” înseamnă în acest context recunoașterea dreptului la demnitate umană a oricărei ființe, care înseamnă și empatia pentru suferința ei, reveranța făcută condiției ei de victimă, când există o astfel de situație, dreptul ei la reparație efectivă sau simbolică. A te afla în „tabăra rea” sau în „tabăra bună” a istoriei nu anulează statutul de ființă umană.

⁷⁴ Jean Sévillia, *Corectitudinea istorică*, Humanitas, București, 2005, p. 303. Iată și observația lui Pierre Nora (p. 302) reprodușă în volum: „Dacă politica antisemită este o dimensiune a regimului de la Vichy, ea nu este singura și, cu siguranță, nu principala dimensiune a acestuia”.

⁷⁵ Andrei Siperco, „Holocaustul evreilor din România: experimentul Transnistria”, *Observator Cultural*, nr. 463, 26 februarie 2009.

⁷⁶ Declarație dată la Atena, la 22 decembrie 2005 (<http://en.mikis-theodorakis.net/index.php/article/articleview/445/1/69/> - accesat 15 noiembrie 2015).

Normele societăților democratice tratează cu severitate negarea demnității condamnaților, oricât de grave au fost faptele lor care i-au făcut să ajungă în penitenciar. Or, abordarea etnicistă a memoriei pare să îi facă pe autori insensibili la dramele umane ai celor „condamnați (de ei) moral”. Adam Shatz califica cel puțin „bizară” atitudinea lui Nicolas Werth, coautor al *Cărții negre a comunismului*, de a fi deplâns soarta armatei lui Andrei Vlasov. Referindu-se la cei 150.000 de soldați care s-au alăturat armatei naziste „datorită convingerilor lor antistaliniste” și care au pierit în parte în Gulag, Shatz comentează: „Este greu să fii afectat, cum spune Werth, pentru închiderea trădătorilor a căror « convingeri antistaliniste » i-au împins să îi îmbrățișeze pe naziști”⁷⁷.

Un alt exemplu de insensibilitate motivată de protejarea principiului „Holocaustul este unic” a fost oferit de primirea cărții lui Iris Chang, *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II*⁷⁸. Volumul documenta valul de cruzimi, de violuri și de crime în masă care au urmat căderii orașului chinez Nanking în mâna armatei japoneze, în luna decembrie 1937⁷⁹. Conservatorii și autorii de dreapta japonezi l-au atacat preluând contestațiile apărute în America cu privire la „greșeala” doamnei Chang, de a compara violurile urmate de crime din Nanking cu un holocaust. Comentariul lui Jacob Heilbrunn este reprezentativ: „Doamna Chang și editorul ei se referă la masacru numindu-l Holocaust. Această comparație este nefericită întrucât masacrul nu a fost – în ciuda întregii sale orori criminale – o încercare de a anihila întreaga rasă chineză”⁸⁰.

Ororile de la Nanking nu reprezintă un genocid în sensul Convenției internaționale privind prevenirea și pedepsirea crimei de genocid, iar esența Holocaustului este natura lui genocidară. Dar apărarea într-un astfel de context a folosirii cu strictețe formală a termenului consacrat pentru genocidul evreilor diluează tema principală, manifestarea extremă a cruzimii și nevoia de a îi dea pregnanță. Aceasta a fost perspectiva lui Iris Chang: „Într-adevăr, chiar în raport cu cele mai distructive războaie ale istoriei, siluirea orașului Nanking constituie unele dintre cele mai rele cazuri de crime în masă. [...] Siluirea orașului Nanking ar trebui adusă în amintire nu doar pentru cifra crimelor în masă, ci și pentru modul plin de cruzime în care mulți și-au găsit sfârșitul”⁸¹.

Astfel de forme de insensibilitate rezultate din etnicizarea eticii memoriei s-au manifestat în susținerea „legii antilegionare” și se sprijină în România pe o istorie lungă a refuzării demnității umane a legionarilor/ fasciștilor victime ale comunismului. Astfel, Horvath Andor transferă victimelor, sadismul călăilor care au imaginat „Experimentul Pitești”:

Ne referim în esență la neexplicarea unor conexiuni sesizabile între rânduri, dar care rămân neexplorate, lăsând astfel câmp liber pentru unele nelămuriri sau interpretări neavenite. Dacă este un fapt dovedit că în acest fenomen au fost antrenați mai ales (sau chiar exclusiv) foștii legionari, ei fiind „călăii” codeținuților, nu este oare justificată întrebarea dacă apetența lor pentru aceste exerciții sadice poate fi pusă și pe seama socializării lor între rândurile acelei mișcări? Adepți –

⁷⁷ Adam Shatz, „The Guilty Party”, *Lingua Franca*, November 1999, pp. 17-21.

⁷⁸ Iris Chang, *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II*, Basic Books, New York, 1997.

⁷⁹ Estimațiile privind numărul victimelor produse de japonezi pleacă de la un minim de 260.000, cifra folosită de Tribunalul Militar Internațional de la Tokyo, până la circa 300.000.

⁸⁰ Kinue Tokudome, „The Holocaust and the Japanese Atrocities”, în Alan S. Rosenbaum, *Is the Holocaust Unique?*, Westview Press, Boulder, 2001, p. 198.

⁸¹ Iris Chang, *The Rape of Nanking...*, pp. 5-6.

fie și numai la nivel teoretic – ai cultului violenței, nu puneau oare ei în practică, într-o înscenare așezată sub semnul luptei „de clasă”, arsenalul violenței, așa cum se constituise ea în perioada interbelică?⁸².

Atitudinea lui Horvath Andor oferă un exemplu extrem a ceea ce constituie fenomenul de dezumanizare a unei întregi categorii de ființe. Prin dezumanizare, drepturile și libertățile omului își pierd relevanța. Un sistem normativ lipsit de empatia necesară pentru subiecții vizați de reglementări duce în mod curent la excese⁸³.

O temă curentă a autorilor „etnicizanți” este respingerea dreptului legionarilor/ fasciștilor de a beneficia de un proces corect, care va fi discutată într-o secțiune ulterioară. O alta constă în refuzul de a-i vedea pe legionarii/ fasciștii care au suferit în toată perioada comunistă, care au fost uciși în lupte sau au murit în temnițe, drept victime. Michael Shafir a criticat acordarea prea multor rânduri unor partizani din munți legionari în Raportul final al Comisiei Prezidențiale privind dictatura comunistă din România cu argumentul: „între victime, nu toată lumea a fost chiar o victimă” și „...legionarii și-au urmat până la capăt credo-ul: moartea, sfânta moarte legionară”⁸⁴. Această judecată are ca variantă intens dezbătută în ultimii ani, teza că partizanii din munți legionari nu ar fi fost victime, întrucât ei ar fi luptat pentru a instaura un stat legionar – și nu pentru înfrângerea comunismului⁸⁵. Frapează și faptul că simultan, Institutul „Elie Wiesel” recunoaște dreptul la statutul de victimă și compasiune comuniștilor care în timpul reprimării lor sigur au acționat pentru instaurarea statului bolșevic: „Autorii au toate motivele să vadă un pericol în folosirea cu deportat, omorât și exterminat evrei, pentru că s-au născut evrei, romi, slavi, pentru că erau prizonieri de război sovietici, homosexuali sau *comuniști* [subl.n.], pentru că aparțineau unor secte religioase are semnificatia respingerii înseși valorilor celor mai generoase ale democrației”⁸⁶.

Notăm faptul că etnicizarea eticii și politicii memoriei este contrară pașilor făcuți de doctrina internațională a tratării trecutului comunist. Astăzi, echivalența în vinovăția istorică dintre nazism și comunist este asumată de rezoluții ale structurilor politice reprezentative din Consiliul Europei, Uniunea Europeană și OSCE. În temenii Raportului susținut de Göran Lindblad în fața Adunării Parlamentare din anul 2005: „Când analizăm consecințele implementării ideologiei comuniste, „nu putem ignora similitudinile cu consecințele implementării unei alte ideologii a secolului XX, mai precis nazismul. Deși mutual ostile, aceste două regimuri au avut un număr de caracteristici în comun”⁸⁷.

Necesitatea unei viziuni comune a țărilor UE asupra nazismului și stalinismului a fost expusă în Rezoluția Parlamentului European din 2 aprilie 2009: din perspectiva victimelor, „nu

⁸² Vezi Vasile Ernu, Costi Rogozanu, Ciprian Șiulea, Ovidiu Țichindelean (eds.), *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu*, Editura Cartier, Chișinău, p. 138.

⁸³ Gail B. Murrow, Richard Murrow, “A hypothetical neurological association between dehumanization and human rights abuses”, *Journal of Law and the Biosciences*, 2015, pp. 336–364.

⁸⁴ Gabriel Andreescu, „Primim la redacție. Răspuns domnului Michael Shafir”, *Observator Cultural* nr. , 15 februarie 2007.

⁸⁵ Ideea este susținută fără să existe nicio probă care să lege acțiunile lor de planuri concrete de constituire a unui stat legionar: sisteme de preluare a puterii prin acțiunile lor armate, transformarea acestora în strategii concrete de constituire a structurilor instituționale specifice etc. Desigur, legionari fiind, visul lor era un stat legionar.

⁸⁶ Raportul final al Comisiei „Elie Wiesel”, p. 337.

⁸⁷ Necesitatea condamnării internaționale a crimelor regimurilor comuniste totalitare (Doc. 10765). Raport (Strasbourg, 2005, § 45).

contează care regim i-a lipsit de libertate, i-a torturat, i-a ucis sau care a fost motivul”, iar Continentul nu va fi unit „dacă nu reușește să aibă o viziune comună asupra istoriei sale, dacă nu recunoaște nazismul, stalinismul și regimurile fasciste și comuniste ca o moștenire comună”⁸⁸.

Principiului echivalenței totalitarismelor apare explicit în Rezoluția Adunării Parlamentare a OSCE din 3 iulie 2009, care „reconfirmă unitatea [statelor OSCE] de a sta unite împotriva tuturor regimurilor totalitare, indiferent de baza lor ideologică [...] Atât nazismul, cât și stalinismul au adus cu ele genocidul, violarea drepturilor și libertăților omului, crime de război și crime împotriva umanității”⁸⁹.

În doctrina juridică, echivalența dintre modul în care tratăm crimele naziste și crimele comuniste rezultă din hotărârile care au tratat imprescriptibilitatea crimelor de genocid și împotriva umanității sau dreptul la condamnare penală a faptelor care, fără să aibă dimensiunea de crime internaționale, erau contrare chiar și legislației din sistemul totalitar⁹⁰. Pe urma acestor evoluții, pare că o etică și politică umanistă a memoriei își va găsi principalul sprijin la nivelul doctrinelor politice și juridice.

Echivalența dintre cele două experiențe ale Răului nu înseamnă că tema comparabilității își pierde relevanța. Atunci „când comparația este făcută cu scopul de a nega sau cu cel al minimalizării reciproce și/sau cu cel de a anula ceea ce este inerent unic Holocaustului sau Gulagului, atunci a încetat căutarea similitudinilor și s-a pășit pe odiosul câmp minat al negării istorice”⁹¹. Acest mod de a gândi se aplică și refuzului comparației, când argumentele trivitalizează cele două drame ale istoriei⁹². Pentru o etică umanistă a istoriei, încorporarea ambelor tragedii ca subiect al meditației hrănește nuanțele, în loc să le anuleze, cum se susține repetat.

Onorabilitatea și legitimitatea etică în construcția unei etici a memoriei

Orice construcție de natura eticii memoriei ridică o problemă de legitimitate. Sensibilitatea opiniei publice față de relația discursului etic cu ținuta autorului este confirmată de aducerea în discuție a faptului că legea a fost susținută vehement de oameni precum deputatul PSD Ciprian Nica, unul dintre vicepreședinții Comisiei Juridice a Camerei, fost informator al Securității⁹³. Colaborarea acestuia cu Securitatea fusese confirmată cu puțin timp înainte de

⁸⁸ Rezoluția Parlamentului European referitoare la conștiința europeană ... (Bruxelles, 2 aprilie 2009).

⁸⁹ Declarația de la Vilnius, 3 iulie 2009, § 11.

⁹⁰ Vezi cauzele *Streletz, Kessler și Krez c. Germania*, Cauza *Glässner c. Germania*, Cauza *Kolk și Kislyiy c. Estonia*, Cauza *Korbely c. Ungaria*, Cauza *Kononov c. Letonia*, Cauza *Polednová c. Republica Cehă* privitoare la infracțiuni din perioada comunistă. În special prin cauza *Kononov c. Letonia*, Marea Cameră a stabilit echivalența de tratament ce trebuie aplicată crimelor motivate de ideologiile și practicile naziste și comuniste.

⁹¹ *Michael Shafir*, Între negare și trivitalizare prin comparație. Negarea Holocaustului în țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est, Polirom, Iași, 2003, pag. 131-132.

⁹² Vezi: „Comunismul nu introduce aberația biologică în selecția socială. E doar un sistem politic excesiv în utopismul sau, așa cum e excesiv în utopismul său și liberalismul extrem. [...] Comunismul și ultraliberalismul sunt rătăcirii logice care se pot repara prin argumentare. Nazismul și ideologiile etnice sunt maladii ale spiritului și ale egoului individual înainte de a deveni un distrugător cancer social” (*Dan Alexe*, „Secerând și ciocănind - simboluri intercând”, Radio Free Europe, 11.03.2013.).

⁹³ Emisiunea „Audiență generală” din 13 august 2015 (<https://www.youtube.com/watch?v=zdc1A4rbhNk> – accesat la 10 decembrie 2015).

adoptarea Legii nr. 217/2015 de Înalta Curte de Casație și Justiție⁹⁴. Exemplele CNSAS privitoare la notele sale, compromițătoare, stabileau un „profil moral” aflat în contradicție cu statutul de persoană care dă lecții altora. Demnitari cu o asemenea istorie cad și sub prezumția că deciziile lor sunt menite să legitimizeze propria lor condiție, de oameni care au servit instituții, precum Securitatea, motivând activitatea represivă a acestora, între altele, împotriva legionarilor.

Actorii cheie ai inițierii și promovării Legii nr. 217/2015 sunt cercetători și militanți agajați în lupta împotriva antisemitismului, implicați în activitățile Institutului „Elie Wiesel”. La întrevvedere desfășurată la Palatul Cotroceni, pe 27 mai 2015, dintre directorul general al Institutului „Elie Wiesel”, delegația Muzeului Memorial al Holocaustului din Washington⁹⁵ și Președintele Klaus Iohannis, s-a făcut referire la „rolul luptei împotriva antisemitismului și xenofobiei, printr-o serie de măsuri legislative și prin supravegherea permanentă a situațiilor în care se încearcă reabilitarea persoanelor care au susținut regimul legionar și atrocitățile comise împotriva populației evreiești”⁹⁶. Trimiterea la proiectul care urma să fie adoptat de Parlament și apoi ratificat de Președintele României este evidentă.

Inițierea de proiecte, mobilizarea oamenilor și instituțiilor în promovarea prin lege a unor programe ține de natura vieții politice, cu atât mai de așteptat când mizele sunt valori și reguli de natură civică și etică, dar nepopulare. În plus, prin Hotărârea nr. 1066/2014 pentru modificarea și completarea Hotărârii Guvernului nr. 902/2005 privind înființarea Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”⁹⁷, instituției i-a fost acordată posibilitatea de a iniția proiecte de acte normative legate de domeniul propriu de activitate, prin Secretariatul General al Guvernului, sau de a le aviza (art. 2, k).

De ce Institutul „Elie Wiesel” nu a exercitat această competență, propunând el, prin intermediul Secretariatului General al Guvernului, proiectul Legii nr. 217/2015? Consiliul științific al instituției a încercat să nege evidența implicării Institutului, dar declarația este contrazisă de celelalte informații avute la dispoziție și de altfel, nu oferă niciun argument contrariu⁹⁸. Un motiv este sugerat de opinia Guvernului, care a dorit amendarea substanțială a textului inițial. Membrii Institutului „Elie Wiesel” par să fi insistat asupra prevederilor dorite, iar preluarea acestora de un număr de parlamentari a fost o soluție simplă.

Marea problema de legitimitate constă în cine sunt reperele și actorii Institutului „Elie Wiesel”. Colegiul de onoare al Institutului include personalități precum Sorin Iulian, Ion Iliescu

⁹⁴ Hotărârea a fost luată la 11 aprilie 2014 (vezi: <http://www.ziaristionline.ro/2015/06/24/cine-este-ciprian-nica-bratosin-turnatorul-securitatii-care-vrea-sa-condamne-in-fals-prima-miscare-anticomunista-din-lume/#sthash.ALpN6bkF.dpuf> – accesat la 10 decembrie 2015).

⁹⁵ Paul Shapiro, director al Centrului de Studii Avansate ale Holocaustului, Radu Ioanid, director al Departamentului de Arhive Internaționale – ambii și membri ai Consiliului științific al Institutului „Elie Wiesel”.

⁹⁶ „Delegația Institutului « Elie Wiesel » și a Muzeului Memorial al Holocaustului din Washington la Palatul Cotroceni” (<http://www.inshr-ew.ro/ro/presa/comunicate-de-presa/215-delegatia-institutului-elie-wiesel-si-a-muzeului-memorial-al-holocaustului-din-washington-la-palatul-cotroceni.html> - accesat la 25 decembrie 2015).

⁹⁷ Hotărârea nr. 1066/2014 a intrat în vigoare la data de 3.12.2014.

⁹⁸ Consiliul științific a deplâns faptul de a fi „repuse în circulație teoriile conspirației și acuzat [Institutul „Elie Wiesel”] că s-ar afla « în spatele » textului legii”⁹⁸. A fi în spatele unui text de lege constituie o conspirație și nu un proiect doar atunci când obiectivul este dubios și ca urmare, pașii se parcurg pe ascuns.

și Traian Basescu. Sorin Iulian a fost ofițer de securitate, a ieșit la pensie cu gradul de colonel⁹⁹. Timp de decenii a fost secretar general al Federației Comunităților Evreiești și o perioadă, președintele ei¹⁰⁰.

Poziția ocupată de Ion Iliescu în fruntea Partidului Comunist și gravele lui responsabilități după 1990 pentru incitări etnice și mineriade sunt prea binecunoscute pentru a aduce aici detalii. Fostul președinte Traian Basescu a ocupat de asemenea funcții speciale în vechiul regim, precum poziția de reprezentant al Navrom la Anvers. Prezența a doi membri ai sistemului represiv al regimului comunist în Colegiul de onoare al Institutului „Elie Wiesel”, includerea unui al treilea om politic, puțin credibil, nu sunt compatibile cu standardele de onorabilitate și legitimitate pe care le presupune etica memoriei. Este o surpriză faptul că statutul lor în cadrul institutului nu a fost considerat de către opinia publică românească drept un afront.

O persoană cheie al politicilor Institutului „Elie Wiesel” este Radu Ioanid. Încă de la începutul anilor 1990, Radu Ioanid a intoxicat lumea academică internațională punând eticheta de antisemit pe adversarii regimului anti-democratic de la București¹⁰¹. Va continua să discrediteze disidența din anii 1970-1980 prin texte care distorsionau faptele. Manipularea de către el a opiniei publice prin prezentarea disidentului Mihai Botez drept colaborator al Securității afectează credibilitatea Consiliului științific al Institutului¹⁰².

În sfârșit, Alexandru Florian, persoana care conduce politica Institutului „Elie Wiesel” a promovat în regimul anterior ideile lui Lenin¹⁰³, a alimentat cultul lui Nicolae Ceaușescu și a fost un activ susținător al ideologiei comuniste, al PCR și al regimului condus de acesta. În întunecații ani 1980, directorul Alexandru Florian făcea propagandă „înțeleptelor” teze ale lui Nicolae Ceaușescu, citate sistematic în publicațiile sale¹⁰⁴. Găsim în scrierile acestuia toate poncifele regimului, tratate ca îndreptar de gândire și acțiune, exprimate în frazeologia binecunoscută a activiștilor, gen: „Programul Partidului Comunist Român, plecând de la principalele procese care caracterizează țara noastră, indică modalitățile de accelerare și dirijare a acestor procese, stabilește relațiile de determinare între subsisteme care să permită dinamica accelerată, lipsită de contradicții conflictuale, a societății noastre în vederea realizării scopului

⁹⁹ Era maior când l-a forțat pe Ștefan Aug. Doinaș să semneze un angajament (*Gabriel Andreescu*, *Existența prin cultură. Represiune, colaboraționism și rezistență intelectuală sub regimul comunist*, Polirom, Iași, 2015).

¹⁰⁰ Despre longevitatea lui Sorin Iulian în fruntea Federației Comunităților Evreiești, vezi Teșu Solomovici, „Scandal cu securiști în comunitatea evreiască din România”, 6 iunie 2005 (<http://www.9am.ro> – accesat 15 decembrie 2015).

¹⁰¹ *Gabriel Andreescu*, „Roșu, negru”, *Revista* 22, nr. 37, 1999.

¹⁰² Vezi capitolul „Execuția lui Mihai Botez. Disidentul transformat în agent al Securității” în *Gabriel Andreescu*, *Cărturari, opozații și documente. Manipularea Arhivei Securității*, Polirom, Iași, 2013, pp. 209-233.

¹⁰³ Una din referințele la Lenin: „Evidențiind sensul pe care îl acordă faptului că valorile conștiinței politice sunt « aduse din afară » Lenin subliniază mai departe: « conștiința politică nu poate fi adusă muncitorului decât din afară, adică din afara luptei economice, din afara sferei relațiilor dintre muncitori și patroni » [...] Este vorba de o activitate specializată, în sfera praxisului social și istoric, prin care valorile, ideile și normele care structurează conștiința revoluționară a clasei muncitoare sunt însușite de diferitele categorii proletare” (*Alexandru R. Florian*, *Cunoaștere și acțiune socială*, Editura Politică, 1987, p. 131).

¹⁰⁴ Unul dintre multele citate: „În acest sens, secretarul general al partidului sublinia la Congresul al XIII-lea al P.C.R. că, « în întreaga activitate ideologică, în învățământul de pariu. este necesar să se asigure studierea filosofiei marxist-leniniste, a lucrărilor ele bază ale lui Marx, Engels și Lenin, precum și alte lucrări teoretice contemporane »” (*Alexandru R. Florian*, *Cunoaștere și acțiune socială...*, p. 10).

propus”¹⁰⁵; „documentele partidului nostru” subliniază necesitatea elaborării „unui program amplu de activitate teoretică, ideologică, de analiză, în spiritul concepției materialist-dialectice, a tuturor fenomenelor interne și internaționale, pentru a putea trage toate concluziile corespunzătoare pentru activitatea viitoare”¹⁰⁶.

Una din principalele teze ale celor două cărți pe care Alexandru Florian le-a publicat înainte de anul 1989 este superioritatea societății în care trăiam asupra democrațiilor. În timp ce „Unitatea structurală a capitalismului este limitată de caracterul antagonic al contradicțiilor a căror dinamică duce, în cele din urmă, la ruperea unității, desființarea sistemului...”¹⁰⁷, în socialism „integrarea politică se manifestă prin unitatea de acțiune a claselor și grupurilor sociale. Unitatea este caracterizată de rolul conducător al clasei muncitoare aflată sub conducerea partidului comunist”¹⁰⁸. În capitalism, „Omul devine din agent economic alienat, cu posibilități sociale de exprimare limitate, o forță activă, conștientă a vieții economice, social-politice și culturale”¹⁰⁹. Noi avem de urmat programul P.C.R. care arată superioritatea democrației socialiste și „numai pe această cale se creează condiții pentru ca oamenii muncii să poată beneficia cu adevărat de roadele muncii lor, de cuceririle progresului și civilizației și totodată să se poată manifesta liber în sfera vieții sociale, să-și valorifice energia și forța creatoare în interesul lor și al societății, să se bucure de libertăți și drepturi garantate material. Democrația socialistă asigură în fapt posibilitățile poporului de a participa la conducerea societății, de a-și hotărî în mod suveran destinele, de a-și fauri viitorul așa cum dorește”¹¹⁰.

Regăsim la un moment dat, punctată, și tema fascismului, subiect de interes major astăzi al directorului Institutului „Elie Wiesel”. Iată însă termenii: „Partidul Comunist Român a fost singura forță politică în stare să ofere o alternativă democratică, socială și politică regimului de dictatură antonesciană. Clasa muncitoare, organizată și condusă de partidul comunist, a militat neobosit împotriva dictaturii fasciste și pentru desprinderea României de Axă...”¹¹¹.

IV. Alte teme: noțiunile și ideile „legii antilegionare”

A fost Mișcarea Legionară, fascistă?

În domeniul de cercetare al doctrinelor politice, legionarismul a fost/ este o formă de fascism, adică, un ultranaționalism obsedat de puritatea nației, cu observația că „fasciștii s-au remarcat mai curând prin permanenta critică, respingere și dorință de răsturnare a ordinii sociale decât prin propunerea unei ideologii proprii”¹¹². De altfel, legionarii, cuziștii și alți ultranaționaliști și-au asumat ei însuși identitatea fascistă pentru a se prezenta în cadrul amplei mobilizări profasciste europene, la modă atunci. Unii apărători ai Mișcării Legionare care astăzi contestă atributul ei fascist insistă, considerând a fi un argument, asupra dimensiunii ei religioase a legionarismului, care a lipsit fascismului mussolinian sau nazismului. Or, specificul ortodoxiei, românești sau sârbe, rusești, grecești etc. este

¹⁰⁵ Alexandru R. Florian, *Procesul integrării sociale*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, pp. 15-16.

¹⁰⁶ Alexandru R. Florian, *Cunoaștere și acțiune socială...*, pp. 66- 67

¹⁰⁷ Alexandru Florian, *Procesul integrării sociale...*, p. 36.

¹⁰⁸ Alexandru Florian, *Procesul integrării sociale...*, p. 41.

¹⁰⁹ Alexandru R. Florian, *Cunoaștere și acțiune socială...*, p. 125.

¹¹⁰ Alexandru R. Florian, *Cunoaștere și acțiune socială...*, pp. 41-42

¹¹¹ Alexandru R. Florian, *Cunoaștere și acțiune socială...*, p. 145.

¹¹² *Juan J. Linz*, Apud. *Roland Clark*, *Sfânta tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, Polirom, Iași, 2015, p. 19.

natura ei naționalistă. Naționalismul ortodox nu a diluat elementul fascist, ci l-a hrănit, prin caracterul ei exclusivist. Ca să dăm un exemplu, Dumitru Stăniloae, unul dintre cei mai vocali promotori ai naționalismului românesc a fost simultan unul dintre cei mai antisemiți oameni ai Bisericii. Măsura acestei afirmații o putem aprecia dintr-un editorial al său din 1938, moment al istoriei când titlul ales suna extrem de sumbru: „Necesitatea soluționării problemei evreești”. Cităm:

Ar trebui să vadă toate țările că e în interesul lor și a păcii generale să nu se facă uneltele evreimii internaționale, ci să porceadă toate în de comun acord la curățirea atmosferei de un microb care întreține o continuă tulburare între popoare¹¹³.

Specificul fascismului/ legionarismului românesc, ca ortodoxism care accepta ritualuri contrare canoanelor, precum cultul morții, explică centrarea lui pe un violent exclusivism religios. Antisemitismul este o trăsătură importantă a ortodoxiei și a legionarismului interbelice, dar judecata retrospectivă lasă în urmă atitudinea generală de excludere a sectelor, a greco-catolicilor și a altor grupări religioase, pentru care făceau front comun BOR și legionarii.

În cazul evreilor se adăuga o specificitate socio-economică: 2,5% din evrei erau cârciumari și 21,1% erau comercianți, proporții neegale de o altă comunitate, ceea ce asocia profilului etno-cultural o identitate economică. Fiind politică, Mișcarea Legionară a lucrat intens și pe dimensiunea socială, populară. O trecere în revistă a publicațiilor ortodoxe interbelice demonstrează că referirile agresive la evrei sunt, pe ansamblul lor, de ordinul sutelor¹¹⁴. Atacurile la adresa minorităților religioase ating însă o cifră de ordinul miilor. În cadrul proiectului de epurare confesională a BOR, antisemitismul era o temă secundă, ea a devenit centrală la formațiuni precum Legiunea Arhanghelului Mihail, Garda de Fier, Partidul Total pentru Țară.

Este de avut în vedere în același timp că în cuprinsul legii, termenii fascism și legionarism nu se referă numai la mișcări concrete implicate în dezastrele din perioada 1920-1945, ci și la corespondente ale lor cărora li se pun astăzi aceste etichete, eventual sub forma „neofascismului” și „neolegionarismului”. Magistratii vor avea de întâmpinat tentația de a diversifica aplicarea etichetelor „neofascistești” și „neolegionare” prin includerea unor organizații naționaliste și conservatoare care nu urmează patternul violenței, dar permit analogii cu gruparea diversă a „fascismelor istorice”.

A fost Mișcarea Legionară o organizație contrară valorilor civilizației?

Folosim sintagma „organizație contrară valorilor civilizației”, întrucât ea a făcut carieră în dreptul internațional în formularea: „principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”. Sintagma are în vedere faptul că anumite crime sunt de o asemenea gravitate, încât inexistența unei legi care să fi prevăzut condamnarea lor ca delict nu are de ce să împiedice aducerea prezumtivilor vinovați în fața instanțelor de judecată și pedepsirea lor, dacă vina a fost stabilită, chiar peste decenii¹¹⁵. Din aceeași perspectivă, argumentul că Mișcarea Legionară nu a

¹¹³ Dumitru Stăniloae, „Necesitatea soluționării problemei evreești”, Telegraful Român, nr. 3, 10 ianuarie 1938, p. 1.

¹¹⁴ Cercetare în desfășurare (Gabriel Andreescu).

¹¹⁵ Vezi spre exemplu art. 7 alin. 2 al Convenției europene a drepturilor omului: [Principiul necondamnării pentru o acțiune sau o omisiune care, în momentul în care a fost săvârșită nu constituia o infracțiune] nu va aduce atingere

fost judecată la Nürnberg, asupra căruia insistă formațiunea lui Șerban Suru, este lipsit de relevanță.

Spicuim câteva fapte istorice care nu sunt subiect de controverse, începând cu impunerea de către Corneliu Zelea Codreanu a eliminării evreilor din organizațiile studentești, la primul congres al studenților din România Mare (Cluj, luna septembrie 1920). În timp, studenții evrei au devenit ținta atacurilor simpatizanților lui Zelea Codreanu, violențele s-au extins și s-au agravat. Presiunea antisemitismului a ajuns să erodeze principiile statului democratic bazat pe egalitatea între cetățeni, proiect al clasei politice după formarea României Mari. În fața acestei amenințări, primul ministru Ion G. Duca a trimis la închisoare mii de membri ai Gărzii de Fier. A fost ucis de un escadron de legionari. A urmat reprimarea membrilor Gărzii.

Începând cu anul 1934, guvernul Tătăărăscu (care a adoptat câteva legi de impunere a unui anumit procent de români în instituțiile economice), guvernul Octavian Goga, numit premier în luna decembrie 1937, cu măsurile și decretule-legi cu conținut antisemit, în final instalarea dictaturii regale în luna februarie 1938 au reprezentat (și) o încercare de a opri ascensiunea politică a Gărzii de Fier, mai antisemită decât oricare alte formațiuni, și mai amenințătoare, sursă de instabilitate politică și socială. Ideologia guvernelor din perioada 1937-1940 a fost explicit naționalistă, antisemitismul a devenit o componentă a naționalismului de stat, guvernele au redus standardele democrației și pentru că au avut de înfruntat antisemitismul violent al Gărzii de Fier. Primul ministru Armand Călinescu, care a aplicat măsuri antilegionare, a fost asasinat în septembrie 1939. Într-o spirală a violenței, Guvernul a arestat membri ai Gărzii de Fier și a reprimat manifestările legionare.

Luarea puterii de către legionari și instalarea guvernului național-legionar la 24 septembrie 1940 a fost urmarea proiectului lor politic inițiat cu aproape două decenii în urmă. Până la înfrângerea rebeliunii legionare, la 14 februarie 1941, evreii au fost lăsați fără apărare: cei care-i urau, sau doreau să le fure bunurile, oameni simpli sau funcționari publici au putut să-i vâneze având practic impunitate. Peste tot în țară, mii de evreii au căzut pradă acțiunilor anarhice: unii au fost bătuți, alții au fost deposedați de bunuri, le-a fost restrâns dreptul de locuire și de mișcare, au dispărut fără să mai fie găsiți, le-au fost omorâți copiii. Guvernul intervenea uneori, când apelurile se repetau, dar nu-i pedepsea pe vinovați. Documentele de arhivă care probează evenimentele abundă¹¹⁶.

Holocaustul este opera mareșalului Ion Antonescu și a Cabinetului său. Dar până la preluarea puterii de către el și ulterior, când puteau acționa independent, un număr substanțial de legionari au acționat contrar „principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”, în logica ideologiei politice promovate de teoreticienii și liderii Mișcării. Responsabilitățile rămân însă individuale, deși simpla asociere la o organizație, autoarea unor crime, poate fi și ea incriminată. Doar că Mișcare Legionară a fost o organizație de masă. În anul 1938, 1,79% dintre etnicii români erau membri ai Mișcării Legionare, mai mult decât aveau fasciștii italieni (1%) și germani (1,3%) înainte de luarea puterii. La alegerile din 1937, partidul Totul pentru Țară a lui

judecării și pedepsirii unei persoane vinovate de o acțiune sau de o omisiune care, în momentul săvârșirii sale, era considerată infracțiune potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”.

¹¹⁶ Am numit această situație, „antisemitismul anarhiei instituționalizate” pentru a descrie prin formula paradoxală organizarea de către statul național-legionar a destabilizării sistemului de protecție a cetățenilor evrei, în opoziție cu obligațiile pe care le are statul față de cetățenii săi – vezi *Gabriel Andreescu*, „Câteva noțiuni din Raportul final al Comisiei Wiesel, Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 2, 2014, pp. 31-41.

Zelea Codreanu a primit 15, 58% din voturi – a treia formațiune din țară¹¹⁷. Ca și în cazul comuniștilor, când au devenit numeroși, motivațiile și implicarea individuală a legionarilor au variat considerabil¹¹⁸.

Definirea „Holocaustului în România”

O noutate cu scopuri „practice” a „legii antilegionare” a fost introducerea unei definiții a Holocaustului: „prin holocaust pe teritoriul României se înțelege persecuția sistematică și anihilarea evreilor și a romilor, sprijinită de autoritățile și instituțiile statului român în teritoriile administrate de acestea în perioada 1940-1944”¹¹⁹. Anterior, în *Raportul final*, Comisia „Elie Wiesel” a anunțat că folosește „definiția Holocaustului [...] formulată de Muzeul Memorial al Holocaustului din capitala Statelor Unite”¹²⁰. Aceasta identifică Holocaustul cu „persecuția și uciderea sistematică, având un caracter birocratic, susținută de stat, a șase milioane de evrei, de către regimul nazist și colaboratorii săi”¹²¹ și indică drept punct de pornire a Holocaustului anul 1933. Prezentarea Holocaustului (Shoah) de Memorialul Yad Vashem (Ierusalim) este în esență aceeași: ansamblul acțiunilor antievreiești desfășurate de către regimul nazist între anii 1933 și 1945, de la deposedarea evreilor germani de statutul lor juridic și economic în anii 1930, la segregarea și înfometarea în diversele țări ocupate de Germania, uciderea a aproape șase milioane de evrei în Europa¹²². Noțiunea are ca subiect comunitatea evreiască. În ultimii ani a existat o presiune politică, dar motivată și conceptual, de a include în sfera Holocaustului și uciderea romilor. Urmărind evoluția termenului spre un sens mai cuprinzător, astăzi dicționarele Merriam-Webster, Oxford ș.a. indică drept prim sens uciderea în masă a șase milioane de evrei de regimul nazist, și unul secund, ca uciderea în masă a oamenilor, în special evrei.

În proiectul inițial al Legii nr. 217/2015, victimele Holocaustului erau tot numai evreii, dar forma finală i-a inclus și pe romi. Perioada 1933-1945 a fost redusă la perioada 1940-1944. Revenim cu observația că o astfel de definiție acoperă acte prin natura lor etică și juridică distincte: unele precum discriminarea, represiunea și uciderea sunt forme de represiune, altele au

¹¹⁷ Roland Clark, *Sfânta tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, Polirom, Iași, 2015, p. 229.

¹¹⁸ Vezi în contextul dezbaterii publice comentariul lui Nicolae Gheran: „Ca fenomen de masă, mișcarea legionară a avut întinderea celei comuniste, care, ne place sau nu, a înregimentat peste patru milioane de membri [...] Fiecare mișcare [are] fărădelegi crunte, care au produs scindări în propriile rânduri. Să fie o întâmplare că în închisori mulți legionari nu vorbeau între ei, acuzându-se de trădarea idealurilor codreniste? Cum clasificăm aderența sau respingerea diverselor orientări? [...] Procedând în același « stil », e ca și cum crimele odioase ale lui Alexandru Nikolski (alias Boris Grünberg) și ale consăngenilor săi, comandanți în structurile Securității centrale și subordonate, ne-ar face să vorbim despre un holocaust iudeu împotriva românilor, ceea ce, evident, ar fi mai mult decât o aberație. Crima-i crimă și trebuie judecată oriunde și oricând la fel, fără parti-pris-uri politice și țesături conjuncturale” (<http://uzp.org.ro/legea-217-sau-capra-si-varza/> - accesat la 15 decembrie 2015)

¹¹⁹ Este surprinzător faptul că într-un astfel de act normativ dedicat luptei împotriva șovinismului, xenofobiei și antisemitismului este folosit cuvântul „rom”, și nu „rom”. Dublarea literei „r” a fost expresia politicii Ministerului Afacerilor Externe, inițiată în anii 1990, de a împiedica eventuala confuzie dintre „rom” și „român” – temere de natură romafobă.

¹²⁰ Studiile din revista *Holocaust. Studii și cercetări* editată de Institutul „Elie Wiesel” lucrează cu aceeași definiție.

¹²¹ <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005143>.

¹²² Vezi: http://www.yadvashem.org/yv/en/holocaust/resource_center/the_holocaust.asp - accesat 27 decembrie 2017.

natură genocidară¹²³. Or, amestecarea unor fapte cu statut distinct în dreptul internațional este generatoare de dificultăți în luarea unor decizii juridice, când există astfel de norme.

Sușținem folosirea termenului „Holocaust” ca echivalent cu „genocidul” practicat în timpul celui de-Al doilea Război Mondial, deci actele comise cu intenția de a distruge, în întregime sau în parte, comunități etnice, rasiale, naționale sau religioase, în sensul Convenției internaționale privind prevenirea și sancționarea crimei de genocid. Dacă esența „Holocaustului” este „genocidul”, atunci începutul Holocaustului românesc ar fi marcat de pogromul de la Iași, din 27 iunie 1941, ori de inițierea deportărilor masive, la 9 octombrie 1941, și durează până în anul 1943¹²⁴.

Cât de grav este astăzi antisemitismul în România?

Promotorii „legii antilegionare” au motivat demersul lor prin recrudescența antisemitismului, mulți contestatari au negat existența unei fenomen antisemitic. Ultimii au obținut, pentru a-și susține afirmația, declarațiile unor evrei: „Eu am avut sediu aici șapte ani, vin aici în România, merg îmbrăcat așa, ca evreu (ortodox). Niciodată nu am văzut antisemitism! Am făcut prima ieșire de Tora în stradă de la Razboi! Nu am văzut niciodată antisemitism în România. Jos pălăria! Ei, (cei de la) comunitatea evreiască spun că e antisemitism, pentru că ei vor să fie antisemitism, pentru că antisemitismul ăsta le aduce bani”¹²⁵.

Studiile privind atitudinea din societatea românească față de grupări distinse prin diferite criterii nu sunt foarte elaborate – cercetări ample care să combine analizele cantitative și calitative încă lipsesc -, însă sunt suficiente pentru a oferi o imagine globală. Sondajul IRES (reprezentativ) din anul 2013, indică faptul că 48% dintre respondenți resping ideea de a avea un rom coleg de muncă, față de 41% care i-ar accepta prezența¹²⁶. În cazul maghiarilor, proporția este de 44% la 46%, iar a evreilor, 43% la 47%. Pentru o comparație, 51% dintre persoanele întrebate resping prezența la locul de muncă a unei persoane de altă orientare sexuală, față de 34%, care și-ar da acordul.

¹²³ Vezi analiza din *Gabriel Andreescu*, „Câteva noțiuni din Raportul final al Comisiei Wiesel, Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 2, 2014, pp. 31-41.

¹²⁴ Incluziunea în „perioada Holocaustului” a anului 1940 a avut posibil ca miză luarea în calcul sub acest termen a represiunii din timpul guvernului național-legionar. Oricât de ignobile au fost manifestările din perioada „antisemitismului anarhiei instituționalizate”, care i-a implicat în primul pe legionari, acestea nu au avut caracter genocidar. Dimensiunea genocidară este însă centrală la adoptarea unei legi de sancționare a negării Holocaustului. Căci dacă se caută o sursă de legitimitate pentru o astfel de lege, atunci ea nu se poate sprijini doar pe caracterul indiscutabil al faptelor Holocaustului. Ci se raportează, în mod necesar, pe gravitatea extremă a acestor fapte, de „crimă a crimelor”. Dacă nu ar fi astfel, penitenciarele ar fi suprapopulate de persoane care au refuzat să recunoască evidențele.

¹²⁵ *Redacția ART_EMIS*, „Rabinul Eli Kaufman despre „antisemitismul” din România” (vezi: <http://www.art-emis.ro/jurnalistica/3064-rabinul-eli-kaufman-despre-antisemitismul-din-romania.html> - accesat 1 decembrie 2015). Cum se explică aceste declarații extravagante ale unui rabin? Interviu sugerează o animozitate cu actualul rabin, Rafael Shaffer, și cu Președintele Federației Comunităților Evreiești, deputatul Aurel Vainer.

¹²⁶ *CNCD-IRES*, „Raport de cercetare: Percepții și atitudini privind discriminarea – 2013”, Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 4, 2013, pp. 73-111.

La nivelul tinerei generații, situația toleranței nu arată mai bine, din contră. Un studiu acoperitor publicat în anul 2011, indica următoarea ierahie a indicatorilor de respingere¹²⁷:

Homosexuali	75%
Romi/țigani	68%
Persoane bolnave de SIDA	66%
Musulmani	42%
Maghiari	35%
Evrei	34%
Altă rasă	24%
Altă religie	20%
Români	6%

Interesant că o cercetare care folosise aceiași indicatori în anul 2008 privitoare la (in)toleranța adulților indica o variație a atitudinilor aproape paralelă, dar scorurile adulților erau cu circa 20% mai mici. Faptul că tânăra generație este mai intolerantă decât părinții demonstrează cât de necesară este definirea unor politici publice în materie.

Din cele câteva referințe folosite, care se regăsesc în mare și în alte cercetări credibile, rezultă că în România există, probat, un anumit grad de antisemitism. Este însă minoritar, mai slab decât în cazul antimaghiarismului și cu mult mai diluat decât atitudinea față de romi și persoanele de altă orientare sexuală. Totuși, mesajele care se transmit de persoane și organizații care se manifestă militant pe această temă sunt mai radicale. Astfel, în Raportul de Monitorizare 2009-2014 al MCA România, se susține că „antisemitismul în România rămâne la nivel alarmant și crescând”. Afirmatia nu este susținută de evoluția sondajelor/ barometrelor de opinie, din ultimii 15 ani, pe acest subiect.

Un alt aspect de avut în vedere este diferența dintre „intoleranța opiniei”, în evaluare statistică, și pericolele asociate acesteia. Un fapt care subliniază necesitatea unei astfel de distincții este vulnerabilitatea minorităților religioase. Deși, sondajele ar indica faptul că în România aversiunea față de o altă religie este mult mai scăzută decât în cazul altor identități (cea mai scăzută în raport cu alte categorii de minorități conform studiului din 2011), totuși violentarea unor persoane pe motivul apartenenței lor religioase a fost un fenomen constant al perioadei postcomuniste. Atitudini adverse se pot verifica cu privire la comportamentul autorităților față de romi și maghiari¹²⁸. În raport cu informațiile noastre, nu și în ce-i privește pe evrei. Specificul problematicii antisemite, la noi, în raport cu tema mai generală a manifestărilor șovine, rasiste, xenofobe etc. și a mijloacelor de combatere a lor constă în amplitudinea negării genocidului împotriva evreilor. Este, ca urmare, parte a unei problematici de etică a memoriei.

Cât de periculos este astăzi legionarismul/ neolegionarismul?

¹²⁷ Gabriel Bădescu, Mircea Comșa, Andrei Gheorghiuță, Cristina Stănuș, Claudiu D. Tufiș, „Implicarea civică și politică a tinerilor”, Fundația Soros, București, 2011.

¹²⁸ Se poate proba convergența atitudinilor negative la nivel de opinie, violență publică și implicarea autorităților în acțiuni discriminatoare în cazul persoanelor de orientare non-heterosexuală. Conform datelor noastre, situația critică, care iese din rândul tuturor celorlalte prin gravitatea ei, una care să motiveze o legislație de urgență, este cea a minorității LGBTQ.

O problemă implicită a Legii nr. 217/2015 este măsura în care ea prezumă că astăzi există un real pericol legionar, sau neo-legionar¹²⁹. Raportul MCA România, perioada 2009-2014 identifică mai multe organizații antisemite, unele legionare (Partidul „Totul pentru Țară”, Legiunea Arhanghelul Mihai – Garda de Fier, Noua Dreaptă) dar și organizații ultra-naționaliste precum Naționaliștii Autonomi din Timișoara, Garda Maghiară - Batalionul „Albert Wass”, Asociația pentru Școala „Wass Albert”, „Plutonul Secuiesc” care nu sunt de filiație legionară. În fruntea personalităților care au promovat antisemitismul în România se află Ion Coja și Corneliu Vadim Tudor, care nu au nici ei o astfel de filiație, situație valabilă și în cazul celei mai mari părți a incidentelor antisemite documentate în Raportul MCA România 2009-2014. Comună în toate aceste manifestări este identitatea lor ideologică – tipologia dreapta radicale.

O metodă sistematică care să dea seamă de fenomenul dreptei radicale în România este analiza resurselor acestor manifestări¹³⁰. Dintr-o astfel de perspectivă, harta a ceea ce afectează ethosul democratic din România ar putea să surprindă. O resursă cheie a organizațiilor ultra-naționaliste înființate la începutul anului 1990 au fost structurile fostei poliții politice a regimului comunist care au pus în valoare capitalul discursiv al național-comunismului ceaușist¹³¹. Experiența lor în materie de intoxicare și manipulare a populației pe chestiuni identitare a fost folosită în crearea tensiunilor inter-etnice de la Târgu Mureș din martie 1990 și manipulările antimaghiare ulterioare. Primul Director al SRI, Virgil Măgureanu a fost implicat în înființarea Vetrei Românești din care a rezultat Partidul Uniunii Naționale a Românilor (PUNR). Rapoartele SRI au urmărit incitări împotriva unor minorități etnice sau religioase¹³². Fosta Securitate a contat și în formarea celui mai important actor politic antisemit din România: Partidul România Mare (PRM)¹³³.

Aceste tip de resurse¹³⁴ a evoluat în timp. Liderul PRM a decedat, SRI s-a distanțat de o parte din filozofia sa inițială – dar nu în totalitate, cum o arată manipularea cu substrat antimaghiar de la 1 decembrie 2015¹³⁵. Alte au apărut în contextele specifice anilor 2000. Mișcările anti-avort și împotriva drepturilor homosexualilor sunt predominant religioase, printre ele: Asociația Studenților Creștin Ortodocși din România, Asociația Darul Vieții (Timișoara), Federația Organizațiilor Ortodoxe Pro-vita din România, Fundația Pro Vita Medica (Timișoara), Alianța Familiilor din România, Asociația Familiilor Catolice „Vladimir Ghika”, CARITAS București, Liga Tineretului Creștin Ortodox din România și multe altele¹³⁶. Dar cea mai

¹²⁹ Nu este de fapt posibil să facem o evaluare printr-o simplă trecere în revistă a activității grupusculelor care se reclamă de la legionarism. Această secțiune are mai curând rolul de a deschide tema ca atare.

¹³⁰ Gabriel Andreescu, „The emergence of a new radical right power: the Romanian Orthodox Church”, in Michael Minkenberg (ed.), *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*, Routledge, London, 2015.

¹³¹ Ar fi de amintit structuri precum unitatea militară a Securității 0025 (Secția a IV-a) care se ocupa de emigrația română, emigrația minorităților, Radio Europa Liberă, culte/secte, propagandă externă, legionari, partide burghize.

¹³² Gabriel Andreescu, „Raportul SRI, perioada 1994-1995: subminarea garanțiilor constituționale”, *Revista Română de Drepturile Omului*, no. 11, 1995, pp. 21-30.

¹³³ Gabriel Andreescu, „Nationalism and Its Impact upon the Rule of Law in Romania”, in *International Studies*, no. 1, 1995, pp. 49-64.

¹³⁴ „Resurse-actanți, conform Gabriel Andreescu, „The emergence of a new radical right power...”

¹³⁵ Vezi editorialul acestui număr al NRDO.

¹³⁶ Petru o listă largă a acestor organizații, vezi Gabriel Andreescu, „Proiectul de lege privind traumatizarea pe viață a femeilor care solicită întreruperea sarcinii”, *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 1, 2012, pp. 28-51 și Raluca Iustina Ionescu, „Stigma în discursul public despre avort în România”, *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 3, 2015, pp. 40-71.

importantă sursă-actant al dreptei radicale este, conform cercetărilor, Biserica Ortodoxă Română¹³⁷.

Resurse cu mare inerție în timp sunt „resursele-pasive”, cum ar fi anumite categorii de tradiții, între care și tradiția legionară. Dar factorii cei mai relevanți pe termen lung sunt combinațiile de actanți și ideologii pasive¹³⁸. Internetul și tipul de educație religioasă practică în România reprezintă exemplele cheie. Aportul fenomenului forumurilor și blogurilor la ideologia de tip dreaptă radicală înseamnă mai mult decât „forma de exprimare” a persoanelor ori organizațiilor care își asumă deschis statutul de dreaptă radicală. Astfel se produce multiplicarea-contaminarea și dezumanizarea discursului public la un nivel de neatins nici în perioada de forță deținută de ultranaționalism în România¹³⁹. Amploarea și varietatea acțiunilor în sensul de-modernizării societății românești sub presiunea unei ideologii de tip dreaptă radicală are nevoie de politici dimensionate pe măsura lor. Accentul pus pe actorii legionari/neolegionari, care niciodată nu a reușit să influențeze în vreun fel agenda publică, așa cum au putut alți actori din categoria dreptei radicale, și în primul rând Biserica Ortodoxă Română, îngreunează adoptarea politicilor publice adecvate, și deci eficiente.

V. Alte teme: relegitimarea Tribunalului Poporului

Unul din punctele cheie ale Legii 217/2015 este și precizarea a ceea ce urmează să înțelegem în contextul acestui act normativ prin genocid, crime contra umanității și crime de război: cum este firesc, termenii denumesc infracțiunile cu acest nume definite în dreptul internațional, în Statutul Curții Penale Internaționale, Carta Tribunalului Militar Internațional înființat prin Acordul de la Londra, la data de 8 august 1945 „și recunoscute ca atare printr-o hotărâre definitivă a Curții Penale Internaționale, a Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie, a Tribunalului Penal Internațional pentru Rwanda sau a oricărui altui tribunal penal internațional înființat prin instrumente internaționale relevante și a căror competență este recunoscută de statul român” (art. 6 (2)). În particular, această definiție lucrează în legătură cu obligația de a se interzice „ridicarea sau menținerea în locuri publice [...] a unor statui, grupuri statuare, plăci comemorative, referitoare la persoanele vinovate de săvârșirea infracțiunilor de genocid contra umanității și de crime de război” (art. 12).

Intenția de legitimare a condamnărilor hotărâte la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial

¹³⁷ Vezi în acest sens: *Gabriel Andreescu*, „The emergence of a new radical right power: the Romanian Orthodox Church”, in *Michael Minkenberg* (ed.), *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*, Routledge, London, 2015; *Gabriel Andreescu*, „The Romanian State on State-Church Relations”, in *Natalia Vlas and Vasile Boari* (eds.), *Religion and Politics in the 21st Century: Global and Local Reflections*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle, 2013, pp. 236-274; *Gabriel Andreescu*, „The Romanian Church United with Rome (Greek-Catholic) under Pressure: The ROC’S Bad Behaviour as Good Politics”, *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, vol. 11, issue 32 (Summer 2012).

¹³⁸ „Resursele-proces”, conform *Gabriel Andreescu*, „The emergence of a new radical right power...”

¹³⁹ Pentru detalii vezi *Gabriel Andreescu*, „The emergence of a new radical right power...”. Pentru o investigație a fenomenului blogurilor și forumurilor în cheie dreapta radicală, vezi Elena-Irina Macovei, „Discursul urii pe blogurile și forumurile unor publicații din România”, *Nouă Revistă de Drepturile Omului* nr. 4, 2011, pp. 3-27.

„Legea antilegionară” încearcă să elimine controversesele apărute după adoptarea OUG nr. 31/2002, prin identificarea fără echivoc a vinovaților pentru crimele din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Un efect imediat, puternic vizibil, al ordonanței de urgență adoptate în 2002 a fost scoaterea din spațiul public a statuilor ori a plăcuțelor, deloc puține, care-l comemorau pe mareșalul Ion Antonescu¹⁴⁰. În anul 2009, Primăria sectorului 2 ridicase lui Mircea Vulcănescu o statuie pentru care fuseseră primite avizele necesare de la Ministerul Culturii, Cultelor și Patrimoniul Național și al Asociației Foștilor Deținuți din România. În luna martie 2014, Institutul „Elie Wiesel”, sub semnătura directorului său, Alexandru Florian ceruse Primăriei în cauză scoaterea statuii, motivând faptul că Mircea Vulcănescu fusese condamnat în anul 1946 pentru „crime de război și militantism în favoarea hitlerismului sau fascismului și permitând intrarea rușilor germane pe teritoriul țării”. Acuzele erau legate de prezența lui Vulcănescu, ca Subsecretar de Stat la Ministerul de Finanțe, în guvernul Ion Antonescu, între 27 ianuarie 1941 - 23 august 1944, perioadă în care s-a desfășurat genocidul transnistrean contra evreilor.

Una dintre cele mai problematice asumții ale filozofiei care a stat la baza Legii 217/2015 este că hotărârile Tribunalului poporului trebuie considerate legitime și constituie surse de autoritate pentru politicile publice privitoare la tratarea trecutului fascist. „Neregulile” ce li se pot reproșa ar fi marginale în raport cu valoarea lor juridică, nesemnificative din punctul de vedere al justiției istorice, irelevante uman.

Pentru cercetătorii perioadei, activitatea Tribunalului poporului care au funcționat în tot spațiul ocupat de către trupele sovietice au natura unor manifestări de răzbunare, nu de dreptate. În 1945, la Budapesta aflată sub asediul trupelor sovietico-române, legea și dreptatea „nu existau nicăieri, dar tribunalele populare funcționau deja, iar execuțiile politice asigurau distracția zilnică a unei gloate fără ocupație, ca în Roma de pe vremea lui Caligula”¹⁴¹. Era de la sine înțeles că acuzații vor fi executați. Justiția populară însemna că rezultatul proceselor se știa de la început: „Un expert maghiar în drept a descris limpede scopul real al proceselor populare. Nu era vorba de încercarea de a-i pedepsi pe autorii crimelor de război pentru « simple încălcări ale legii », ci « de a-i face să ispășească greșelile politice comise »”. Dacă hotărârile dădeau impresia de indulgență, ceea ce se întâmpla mai ales în cazul judecătorilor profesioniști, atunci intervenea presa comunistă ca să le amintească faptul că aceștia „au uitat cu totul că sunt judecători în numele poporului. Poporul nu se joacă cu documente, nu caută circumstanțe atenuante pentru criminalii de război, ci reclamă pedepse”¹⁴².

Nu doar teritoriile ocupate de sovietici au recurs la falsa justiție¹⁴³. În Grecia, și comuniștii, și anticomuniștii au făcut abuz de procese dându-le un scop politic. În zonele controlate de Armata de Eliberare Populară, tribunalele susțineau efortul de înființare a unui stat socialist: „Multe persoane au fost executate după un proces grăbit, sau uneori chiar fără proces, de luptătorii de gherilă”¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Mai multe străzi au păstrat totuși numele Ion Antonescu (MCA România, Raport 2009-2015).

¹⁴¹ *Ian Buruma*, op. cit., p. 227. Buruma preia acest citat de la scriitorul Mărai, martor al evenimentelor.

¹⁴² *Idem*, p. 228.

¹⁴³ În China, Armata comunistă a Rutei a Opta a început fără întârziere procese populare în care „verdictul se pronunța repede, iar procedurile legale erau rudimentare, ca să nu spunem primitive”, în urma unor acuzații aduse de cele mai multe ori din cauza unor resentimente îndelung înăbușite (*Idem*, p. 225).

¹⁴⁴ *Idem*, p. 229.

Și cele întâmplăte sub autoritatea trupelor occidentale au pus în discuție standardele tradiționale ale proceselor corecte¹⁴⁵. Dar „cel puțin la Nürnberg legea a fost luată în serios”¹⁴⁶.

Raportul final al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România conține observații nuanțate cu privire la cele două Tribunale ale Poporului care au funcționat până la 28 iunie 1946, din București și din Cluj¹⁴⁷. Comisia confirmă faptul că „Uniunea Sovietică a avut o influență serioasă asupra echității procesului, iar unele dintre rechizitoriile au avut puțin în comun cu faptele reale”¹⁴⁸. Utilizarea politică a proceselor, subliniată de Ian Buruma în cartea citată mai sus, este regăsită în evenimentele din România. Procesele au fost utilizate pentru discreditarea liderilor naționali ai partidelor istorice, prezentarea acestora ca promotori ai fascismului, apărători ai „intereselor capitaliștilor și boierilor”¹⁴⁹.

Pedepsirea criminalilor de război a fost, în parte, rezultatul presiunii exercitate de URSS și de forțele de ocupație sovietice, încât „Mulți români au văzut aceste procese ca fiind un act antinațional, o încercare a străinilor și a ajutoarelor lor locale de a se răzbuna pe soldații români care, conform acestei percepții, și-au dat viața pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei. Tragedia evreilor, fie că s-a întâmplat în România, fie în teritoriile aflate sub administrație românească, devenea, în acest context, secundară, și în multe cazuri nici nu a fost principalul punct de discuție”¹⁵⁰.

În ciuda observațiilor de substanță enunțate, concluzia Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România este că

Dincolo de posibile stângăcii, de unele erori în derularea proceselor, de unele înclinații spre politizare, mai cu seamă în cazul lotului Ion Antonescu, procesele criminalilor de război s-au desfășurat în baza unui temei legal. Acesta nu poate fi astăzi desconsiderat, așa cum își propun cei care încearcă să reabiliteze persoane acuzate în aceste procese, pe considerentul că au fost procese comandate sau făcute de comuniști. Procesele s-au înscris într-un context politic și o logică postrăzboi coerentă și au avut un temei juridic asemănător procesului de la Nürnberg. Acest temei instituțional a fost inspirat, pe de o parte, de legislația internațională în vigoare privind războiul și de situațiile de război, precum și de adevăratele învingătorilor la valori și principii specifice păcii și umanismului.

A asocia Uniunea Sovietică stalinistă implicată în procesele de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial cu „valorile și principiile specifice păcii și umanismului” compromite „gândirea” acestei secțiuni a *Raportului final*. Pericolul ca negaționistii de astăzi să invoce deformarea actului de justiție de către Tribunalele poporului în scopul exonerării criminalilor responsabili pentru genocidul evreilor și romilor, sau a diluării responsabilităților este și el real. Avem însă de contestat abuzul de interpretare, și nu respectul pentru judecata istorică și juridică rezonabile¹⁵¹.

¹⁴⁵ Ian Buruma se referă la procesele lui Yamashita Tomoyuki, și al lui Pierre Laval, prim ministrul guvernului de Vichy (judecat fără să fie audiat, insultat de membrii juriului) drept exemple ale încălcării grave a principiilor de drept.

¹⁴⁶ Idem, p. 256.

¹⁴⁷ Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, *Raport final*, Polirom, Iași, 2005.

¹⁴⁸ Idem, p. 321.

¹⁴⁹ Idem, p. 330.

¹⁵⁰ Idem, p. 325.

¹⁵¹ Un caz de referință pentru problemele care apar la reconsiderarea condamnărilor din 1946 este admiterea cererii de revizuire formulată de Alexandru Alexianu, fiul lui Gheorghe Alexianu, guvernatorul Transnistriei, condamnat de

Filozofia CEDO de tratare a condamnarilor de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial

Mircea Vulcănescu este considerat una dintre personalitățile intelectuale, democratice, ale perioadei interbelice. A fost apropiat de cercurile și publicațiile ortodoxiste și autohtoniste, dar a respins explicit violența, fanatismul, supunerea oarbă față de conducător, disciplina militară și eshatologia tipice Mișcării Legionare¹⁵². Sacrificiul făcut pentru a salva un coleg de detenție (s-a așezat pe cimentul umed al celulei pentru a „fi saltea” unui mai tânăr co-deținut, bolnav, prăbușit din cauza epuizării) constituie una dintre cele mai tulburătoare istorii ale manifestării umanității în sistemul concentraționar comunist.

Cerința Institutului Wiesel, de a i se nega lui Vulcănescu dreptul la demnitatea publică a stârnit reacții publice, pentru mulți ea constituind un afront față de respectul datorat acestei victime a comunismului. La 24 aprilie 2014, Primăria a răspuns Institutului Wiesel, refuzând solicitarea cu argumentul obținerii avizelor impuse prin lege. Articolele 6 și 12 ale Legii 217/2015 pregătite la inițiativa Institutului Wiesel erau menite să închidă pentru totdeauna controversese în cazuri precum Mircea Vulcănescu.

Am arătat că Tribunalele poporului nu au respectat cerințele elementare ale unui proces corect. Acest fapt nu exclude în niciun caz eventualitatea ca persoanele judecate să fie responsabile pentru crime de război și împotriva umanității, ori unele mai puțin grave dar care le fac incompatibile cu comemorarea lor publică. Grație cercetării sistematice efectuate de Institutul Wiesel pe acest subiect avem o enumerare a responsabilităților care ar putea fi puse pe umerii lui Mircea Vulcănescu: comentariile sale în cadrul ședințelor guvernului răspunzând pozitiv solicitărilor de a se lua măsuri contra evreilor; faptul că nu a protestat împotriva acestor luări de poziții, situații confirmate de stenogramele ședințelor de guvern sau ale Consiliului de Cabinet unde s-au discutat acțiuni represive împotriva evreilor. Iată exemple¹⁵³:

Ședința de guvern din 20 martie 1941 în care s-a dezbătut un proiect de lege privind exproprierea bunurilor evreiești; intervenția lui Mircea Vulcănescu: „Noi vom crea prezumții obiective, prin care vom arăta cine trebuie să facă această dovadă [de evreu]... Ca să se evite abuzurile, trebuie ca să se spună pe ce bază considerăm noi că o anumită persoană este evreu”;

Tribunalul Poporului și executat în anul 1946. Curtea de Apel București l-a achitat, la 5 decembrie 2006, pe Gheorghe Alexianu și pe ceilalți membri ai lotului Antonescu pentru agresiunea „contra popoarelor din Rusia Sovietică”. De remarcat că această poziție corespunde aprecierii făcute în Raportul final al Comisiei „Elie Wiesel”: „România nu a fost un agresor în cel de-al doilea război mondial, ci victima planurilor expansioniste ale Uniunii Sovietice [...] Agresorul a fost URSS, care, la 26 iunie 1940, a forțat România să cedeze Basarabia și nordul Bucovinei” (Raport final, Humanitas, București, 2005, p. 326). Curtea de Apel București stabilise că legitimarea războiului împotriva URSS nu exonerează în nici un fel criminalii de război pentru cele întâmplate în teritoriile cucerite de Armata română. Într-un articol din ziarul *Le Monde*, Radu Ioanid a falsificat conținutul deciziei, susținând că instanța de la București l-a reabilitat pe Gheorghe Alexianu și a concluzionat: „Hotărârea curții, în conținutul său și în contextul actual, reprezintă un pas înapoi în ce privește voința reală a României de a apăra valorile umaniste și europene” (Radu Ioanid: Un criminal de guerre réhabilité?, *Le Monde*, 2.03.2007). Datorită acestor tipuri de presiuni, Înalta Curte de Casație și Justiție a infirmat hotărârea Curții de Apel București.

¹⁵² Vezi în acest sens ediția din 2009: *Mircea Vulcănescu*, Nae Ionescu așa cum l-am cunoscut (Eikon, București).

¹⁵³ Exemplele sunt date de Alexandru Florian în articolul său „Mircea Vulcănescu și memoria publică”, *Revista 22*, 2014. Nu am reprodus exemplele sale în care intervenția lui Mircea Vulcănescu nu putea fi înțeleasă în lipsa contextului.

„dacă adoptăm sistemul rigid al licitațiunii, adică cine dă cel mai bun preț acela ia bunul, atunci românii noștri sunt înlăturați”.

Ședința Consiliului Economic din 8 mai 1941 privind stabilirea rolului și locului comisarilor de românizare în întreprinderile evreiești; intervenția lui Mircea Vulcănescu privind comisarilor de românizare care „să fie substituiți patronilor evrei care au fost condamnați pentru crima de sabotaj. Suntem în următoarea alternativă... sau cădem în primejdia ca acești comisari să fie stipendiații patronilor și tovarăși de bandă sau ajungem la cealaltă primejdie, ca ei să fie organe polițiste de terorizare a întreprinderii respective”¹⁵⁴.

La ședința de guvern din 5 august 1941, când s-a discutat introducerea semnului distinctiv pentru evrei, Vulcănescu nu a luat cuvântul ca să se opună acestei măsuri. Nu a făcut-o nici la ședința de guvern din 6 septembrie 1941, unde Antonescu a afirmat: „...Lăsând la o parte faptul că, din punct de vedere și al onoarei, și chiar militar, era exclus să lăsăm pe germani singuri, dar dvs. nu trebuie să uitați că această nenorocită țară are multe revendicări de făcut de la ruși și în special tezaurul de la Moscova... așa cum lupt eu acum ca să curăț de jidani și de slavi Basarabia și Bucovina”.

Acceptând să facă parte din guvernul responsabil pentru Holocaustul transnistrean, Mircea Vulcănescu poartă pe umerii lui, indiscutabil, o pată umană și politică. Însă, poziția de Subsecretar de stat la Ministerul de Finanțe nu permitea să ia decizii sau să contribuie decisiv la hotărârile antisemite ale guvernului. Exemplele găsite de Alexandru Florian arată, tocmai, că activitatea lui Mircea Vulcănescu se reducea la darea unor explicații și sugestii tehnice privind hotărârile luate de alții. Intervențiile sale par legate mai curând de preocuparea de a asigura coerență și evitarea abuzurilor. Contrar intenției, „probatoriul” Institutului Wiesel nu face decât să demonstreze injustețea condamnării lui Vulcănescu la cei opt ani de temniță grea, lipsa de legătură dintre pedeapsă și fapte imputabile.

În întâmpinarea acuzației de „hitlerism sau fascism” adusă lui Vulcănescu la proces, directorul Institutului „Elie Wiesel” propune următorul raționament: din faptul că atunci când i-a solicitat să clarifice sursele de plată a veniturilor pentru funcționarii din Ministerul Propagandei Naționale, Mihai Antonescu i s-a adresat cu formularea: „D-le Vulcănescu, dvs. sunteți un cărturar, un om de gândire, nu numai un ministru în funcțiune, funcționar, și vă puteți da seama că plățile salariilor au și ele spiritualitatea lor, ierarhia lor morală”, ar rezulta că Mircea Vulcănescu s-a implicat în problema evreiască nu numai ca funcționar, ci și ca un cărturar care „a aderat și a susținut spiritual și moral antisemitismul guvernării”¹⁵⁵. Lipsa de consistență a unei astfel de inferențe este evidentă.

¹⁵⁴ Tot pe subiectul estorcării evreilor, vezi ședința Consiliului de Coordonare din 19 noiembrie 1941, unde Ion Antonescu a propus înlocuirea muncii obligatorii cu plata unei taxe; intervenția lui Mircea Vulcănescu: „Problema trebuie privită astfel: sunt evrei care au bani, care sunt în viața economică. Aceștia pot plăti. Dar sunt alții, care sunt scoși din viața economică și aceștia nu pot plăti... Comunitatea dispune de această sumă. Poate plăti această sumă”; cât privește organizarea muncii obligatorii : „germanii au făcut un sistem de organizare foarte bun în această privință: i-au pus în ghetou și lucrează ca cizmari, ca croitori etc., satisfăcând în felul acesta chiar nevoile germanilor”.

¹⁵⁵ Ibidem.

Dintr-o perspectivă de drept și de asemenea politică, dar nu și ca problematică etică, „cazul Vulcănescu” are asemănări cu „cazul Albert Wass”, scriitor maghiar foarte popular în rândul comunității din Transilvania, cu recunoaștere literară și în Ungaria. Wass a fost condamnat de Tribunalului Poporului din Cluj la moarte în contumacie, în luna martie 1946, pentru a fi fost responsabil în evenimentele care au dus la moartea unor români și evrei din localitățile Țaga și Mureșenii de Câmpie.

În mai multe localități dominant maghiare din Transilvania și în Ungaria, lui Albert Wass i s-au ridicat statui comemorative. Și Institutul „Elie Wiesel”, și Centrul pentru Monitorizarea și Combaterea antisemitismului din România (MCA) au protestat față de prezența acestor statui. Aceste proteste și tema statuiilor a fost folosită de naționaliștii români antimaghiari la cel mai înalt nivel politic pentru a ataca solicitarea secuilor pentru o autonomie a Ținutului Secuiesc. Deputatul Ioan Stan a susținut, în intervenția sa în Cameră din 7 martie 2006, că „Agitația ce se încearcă a fi creată [privind autonomia Ținutului Secuiesc] nu poate fi extrasă contextului scandalului bustului criminalului de război Wass Albert, amplasat în Parcul central din Odorheiul Secuiesc...”¹⁵⁶. Ioan Stan, membru (și la un moment dat, președinte) al Comisiei comune permanente a Camerei Deputaților și Senatului pentru exercitarea controlului parlamentar asupra activității SRI a fost implicat repetat în manipulări antimaghiare¹⁵⁷.

Statutul lui Albert Wass a fost invocat în anul 2015 la punerea sub acuzare a militantului radical Csibi Barna. Conform Dosarului nr. 1130/P/2014, Inspectoratul de Poliție Județean Harghita, Serviciul de Investigații Criminale, Csibi Barna ar fi fost inculpat și pentru încălcarea OUG 31/2002, întrucât inculpatul ar fi promovat public un citat al „criminalului de război Wass Albert (condamnat de Tribunalul Poporului din Cluj prin Sentința nr. 1 din 13 martie 1946 pentru crime de război)”¹⁵⁸.

În legitimarea intervenției în cazul Mircea Vulcănescu, argumentul de fond adus de directorul Alexandru Florian în pledoaria sa din revista 22 este „obligația” Institutului Elie Wiesel de a aplica un act normativ, Legea 312/1945 pentru urmarirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război, despre care susține: „Această lege, pe care unele voci încearcă să o minimalizeze pe motivul că ar fi fost impusă de comuniști, este astăzi în vigoare. A discuta despre imperfecțiuni juridice sau de conținut poate lua forma unui exercițiu juridic de salon sau a unei dezbateri. Dar a nega legea și efectele ei credem că poate crea un precedent pentru minimalizarea statului de drept. Ne place sau nu ne place [Legea 312/1945 s-a născut] în anumite contexte istorice și politice care încă mai produc efecte și ele sunt astăzi în exercițiu”¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Ion Stan - intervenție cu titlul „Consiliul Național Secuiesc convoacă „Marea Adunare Secuiască” pentru a proclama autonomia Ținutului Secuiesc” -

<http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6050&idm=1,4&idl=1> (accesat 20 decembrie 2015).

¹⁵⁷ Vezi Aneza I, în *Gabriel Andreescu*, Extremismul de Dreapta în România, Editura CRDE, Cluj, 2005, pp. 85-99.

¹⁵⁸ Citatul avea conținutul: „Nu e nevoie să ne întoarcem ca străini acolo unde cândva eram acasă”.

¹⁵⁹ Ibidem. Pentru a sublinia apelul la Legea 312/1945, nu am făcut referință la OUG nr. 31/2002, invocată deasemenea.

Un astfel de mod de a privi lucrurile se confruntă cu principiile vieții publice la două niveluri. Unul este cel al legitimării legilor. Legile sunt instrumente chemate să codifice valorile noastre de ordin practic sau etic. Dacă o lege nu corespunde standardelor noastre, ea devine caducă, trebuie abogată sau schimbată. Al doilea nivel este al dreptului propriu-zis. O lege funcționează într-un ansamblu de norme, iar echilibrul cu celelalte legi relevante, respectarea ierarhiilor și aplicarea procedurilor este condiția statutului de drept invocat în citatul de mai sus. Formula „Ne place sau nu ne place” se află în conflict nu doar filozofia, dar și cu practica actului de dreptate.

Toate măsurile luate de stat care restricționează libertatea de exprimare și asociere trebuie să fie compatibile cu sistemul de protecție al drepturilor omului instituit de către Consiliul European, în particular, în raport cu prevederile și jurisprudența Convenției europene a drepturilor omului. Aplicarea oricărei legi, inclusiv a Legii 312/1945 în cazuri gen Mircea Vulcănescu și Albert Wass, se supune standardelor Curții Europene a Drepturilor Omului. Un reper este perspectiva hotărârii Marii Camere în cauza *Léhideux și Isorni c. Franța*¹⁶⁰.

Justiția franceză îi condamnase penal pe Léhideux, președintele Asociației pentru Apărarea Memoriei Mareșalului Pétain (asociație care co-finanțase publicitatea) și Isorni, autorul, pentru apariția în anul 1984, în ziarul *Le Monde*, a unui grupaj publicitar care prezenta drept salutare acțiunile lui Philippe Pétain din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Judecătorii interpretaseră grupajul drept „apologie a crimelor de război sau a crimelor ori delictelor de colaboraționism”¹⁶¹. Materialul apărut sub autoritatea lui Léhideux și Isorni repeta francezilor că au memorie scurtă dacă nu-și amintesc fapte pe care autorii le interpretau drept favorabile lui Pétain, respectiv negative pentru alte personalități franceze ale perioadei.

Hotărârea definitivă a Marii Camere a fost adoptată la 23 septembrie 1998. În analiza sa, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) a susținut că „nu îi revine ei sarcina să rezolve această chestiune [privind rolul lui Pétain], care ține de o dezbatere în curs între istorici asupra desfășurării și interpretării evenimentelor” - cum ar fi „dublul joc” făcut de Philippe Pétain la Montoire¹⁶², descris de reclamanți drept „de maximă ingeniozitate” deși, afirma guvernul, în anul 1984 istoricii de profesie erau cu toții de acord să conteste o astfel de teză (§47). Genul acesta de fapte nu intră în categoria evidențelor istorice, precum Holocaustul, a cărui negare nu se află sub protecția art. 10 (libertatea de exprimare) al Convenției europene.

¹⁶⁰ Într-un studiu din anul 2002 (*Gabriel Andreescu*, „Necesitatea amendării Ordonanței de urgență nr. 31 privind organizațiile și simbolurile cu caracter fascist, rasist sau xenofob”, *Revista Română de Drepturile Omului*, nr. 23, 2002, pp. 8-20) considerasem cauza *Léhideux et Isorni v. France* relevantă pentru tratarea memoriei Generalului Ion Antonescu, având în vedere faptul că în acel moment, populația României era departe de a cunoaște responsabilitatea acestuia pentru crimele din Transnistria. Apreciem că astăzi, după circa zece ani de clarificare a Holocaustului transnistrean, analogia Antonescu - Pétain nu mai este valabilă.

¹⁶¹ Cauza *Léhideux et Isorni v. France*, Marea Cameră, 23 September 1998.

¹⁶² Întrevederea din gara Montoire-sur-le-Loir din 24 octombrie 1940 dintre mareșalul Philippe Pétain și Adolf Hitler, desfășurată în mașina personală a liderului nazist a pus bazele colaborării dintre guvernul de la Vichy și Germania, după învingerea armatei franceze. Conform procesului verbal german și istoricului Philippe Burrin, Pétain ceruse ca armata franceză să nu fie obligată să poarte un război contra Marii Britanii, ci doar să își apere coloniile din Africa în fața atacurilor britanice, și să obțină măcar parțial suveranitatea asupra teritoriului francez.

Pentru judecătorii europeni, fusese relevant și faptul că Léhideux și Isorni semnaseră textul lor în numele Asociației pentru Apărarea Memoriei Mareșalului Pétain și a Asociației Naționale Pétain-Verdun, constituite legal. Or, nu era deloc nefiresc ca aceste organizații recunoscute de statul francez să finanțeze publicarea unor materiale menite să îl reabiliteze pe Philippe Pétain. Cuvântul „Publicitate” de pe frontispiciul paginii asigură cititorului o cunoaștere suficientă a contextului.

Recunoscând marja de apreciere a statului francez, Marea Cameră s-a văzut obligată să verifice dacă măsura luată prin restrângerea libertății de exprimare a fost proporțională și legitimă în raport cu scopurile urmărite. Prezentarea strict pozitivă, deci unilaterală, a liderului francez, condamnat la moarte de Înalta Curte de Justiție în 1945 (pedeapsă comutată la închisoare pe viață), a avut fără îndoială un caracter polemic. Se ridică întrebarea dacă nedistanțarea reclamanților față de anumite aspecte condamnabile ale politicii Mareșalului Pétain, aspect decisiv în raționamentul instanțelor franceze, poate justifica condamnarea lor (§52). Contează și faptul că evenimentele la care se referă publicarea textului din *Le Monde* avuseseră loc în urmă cu circa 40 de ani. Abordarea lor astăzi trebuie să fie o altă decât cea care a urmat imediat după căderea Administrației de la Vichy. Astfel de dezbateri fac parte din eforturile fiecărei țări să își dezbată trecutul într-un mod nepasional și deschis. Or, rolul garanției oferită de art. 10 (2) este să ofere cuvântul nu doar informațiilor sau ideilor favorabile, ori neutre, ci și celor care șochează sau tulbură (§55).

Pe baza acestor argumente, Marea Cameră au hotărât (cu o majoritate de 11 la 6), că statul francez a încălcat libertatea de exprimare a reclamanților Léhideux și Isorni (§56)¹⁶³.

Am prezentat în amănunte cauza *Léhideux și Isorni c. Franța* pentru relevanța ei pentru cazul lui Mircea Vulcănescu ori a lui Albert Wass. Implicarea lor în evenimentele celui de-Al Doilea Război Mondial ridică asemănător ample dubii și între istorici, și în societate. Contextul juridic în care le-au fost evaluate faptele a încălcat standarde elementare ale actului de justiție. În aceste condiții, punerea acestor cazuri între limitele stabilite prin deciziile Tribunalului Poporului din anul 1946 constituie o inacceptabilă eroare din perspectivă istorică.

Trebuie remarcat în același timp că în cazul lui Mircea Vulcănescu nu este vorba despre încălcarea libertății cuiva de a aprecia viața filozofului, ci despre oportunitatea ridicării de monumente și a atribuirii numelui său în spațiul public (temă valabilă și pentru Albert Wass). Politica autorităților în ce privește alegerea modelelor comunitare reprezentative poate și trebuie să fie mult mai exigentă decât standardul acceptabil la nivel individual. Prin excesele de interpretare, prin caracterul deficitar al argumentelor, Institutul „Elie Wiesel” a pus în umbră tocmai dezbaterile cu miză reală: pot fi Mircea Vulcănescu ori Albert Wass modele care să se bucure de recunoaștere comunitară prin comemorarea lor instituționalizată în condițiile ambiguităților care persistă și care trebuie asumate? Poziționarea extremă dintre oamenii politici maghiari și români în interpretarea „cazului Wass” demonstrează cât de acută este nevoia dezbaterii libere, iar aceasta este indispensabilă stabilității democrației românești.

Concluzii

¹⁶³ Marea Cameră a obligat statul francez la plata costurilor evaluate la 100.000 de franci.

Legea nr. 217/2015, numită și „legea antilegionară” a trezit un mare interes în societate, confirmat prin numărul considerabil de luări de poziție, în ce o privește, câteva înainte de promulgare, cele mai multe, după intrarea ei în vigoare.

Principala ei inadecvare, ca și a OUG nr. 31/2002, constă în criminalizarea ideologiilor. Valoarea centrală a pluralismului politic în democrații face ca jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului să nu permită statelor să interzică formațiuni întrucât poartă denumiri controversate, dacă programele sau acțiunile lor nu încalcă principiile democrației.

În ce privește propunerile pentru tratarea trecutului fascist și comunist cu o normă comună, ori cu piese legislative distincte, ar fi de observat că subiecte precum accesul la dosarul personal sau lustrația țin doar de „memoria trecutului comunist”. Norme privind interzicerea cultului persoanelor vinovate de genocid și crime împotriva umanității pot fi comune. Evoluția jurisprudenței CEDO în cazul evaluării simbolurilor sugerează că există argumente și pentru introducerea unor legi ale negaționismului distincte.

O critică adusă „legii antilegionare” este „uitarea” crimelor comuniste, având ca rezultat o asimetrie a vinovățiilor din binomul legionar–comunist. Abordarea pe care se sprijină politica actuală a statului român perpetuează propaganda celor 45 de ani de regim comunist, conform căreia legionarismul reprezintă Răul fără egal. Distorsiunea a fost întărită de manipularea de la începutul anului 1990, când Frontul Salvării Naționale i-a identificat pe legionari drept actorii politici amenințatori pentru „pacea” promisă de președintele Ion Iliescu. Relațiile speciale ale lui Ion Iliescu, de dinainte de 1990, cu Virgil Măgureanu, Radu Florian, Virgil Ioanid ș.a. au definit interesul comun a foștilor marxiști și a cercetătorilor interesați de etnicizarea eticii memoriei de a dilua semnificația comunismului.

Această asimetrie are și cauze mai profunde: ea a fost construită asimetric începând cu anul 1948, prin adoptarea Convenției de prevenire și pedepsire a crimei de genocid care a restrâns garanțiile la grupurile etnice, rasiale, naționale și religioase. Parțialitatea dreptului internațional a fost convergentă cu dezvoltarea teoriei unicității Holocaustului, devenită o cvasinormă apărută cu mijloace nu întotdeauna academice. Pentru a depăși această situație calificată deseori drept „injustiție istorică”, este nevoie să contrapunem fenomenului de etnicizare a eticii memoriei, o etică umanistă a memoriei. În opoziție cu fenomenul de dezumanizare a victimelor comunismului pe motivul erorii lor ideologice se află recunoașterea dreptului la demnitate umană a oricărei ființe, acordarea empatiei pentru suferința ei și recunoașterea condiției de victimă indiferent dacă s-a aflat în „tabăra rea” sau în „tabăra bună”.

O astfel de perspectivă este susținută astăzi de doctrina structurilor politice reprezentative din Consiliul Europei, Uniunea Europeană și OSCE, care au stabilit echivalența în vinovăția istorică a crimelor naziste și comuniste. Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului a ajuns suficient de bogată pentru a oferi un ghid legislatorilor și judecătorilor români pentru o etică și politică umanistă a memoriei, unitară. Aceasta înseamnă încorporarea ambelor tragedii ca subiect al meditației etice. O etică umanistă nu sărăcește nuanțele, ci le îmbogățește.